

Digitala böcker på bibliotek: Vadan, varför, varthän?

Kunskapsunderlag inför upphandling
av e-litteratur

Rapporten finns på Regionbibliotek
Stockholms webbplats regionbiblioteket.se
Tryckt av: Tryckeriet i Landstingshuset, Stockholm
ISBN 978-91-984449-5-7
Tryckår: 2022

Innehållsförteckning

Förord	4
Inledning	5
Bakgrund	6
Målsättning	6
Metod	7
Digital bokutlåning i Sverige – historik	8
Hur fungerar digital bokutlåning?	8
Början	9
Konflikt	10
Ny modell 2014	11
SKL-upphandling 2018	13
Lärdomar	14
Omvärldsanalys	16
USA	16
Storbritannien	17
Tyskland	17
Danmark	18
Finland	19
Lärdomar	20
Kravområden	22
Affärsmodell	23
Utbud	26
Prissättning	28
Urval och friktion	29
Data och statistik	32
Teknik	32
Övrigt	34
Slutsatser	36
Definitioner	39
Källor och fotnoter	40
Sammanfattning	41

Förord

Folkbiblioteken i Stockholms län har tillsammans med Regionbibliotek Stockholm ett pågående samverkansarbete med den gemensamt beslutade målbilden att invånarna i regionen ska ha tillgång till ett brett, kvalitetssäkrat och kostnadsfritt medieutbud, användarvänliga digitala folkbibliotekstjänster samt stöd från biblioteket i att utveckla digital kompetens och delaktighet.

Som en del i det arbetet presenterades i början av året medieutredningen. Bland de prioriterade samverkansaktiviteterna lyfts e-boksfrågan och den kommande nationella Adda-upphandlingen fram. "Arbetsgruppen föreslår att en regional talesperson utses (som kan ta in krav från hela regionen) i referensgruppen för upphandlingen."¹ Från regionen har vi därför till Addas referensgrupp (före detta Kommentus) nominerat Björn Waller från Botkyrka bibliotek.

Björn Waller har mångårig erfarenhet av e-boksfrågan i olika roller och från olika perspektiv och har inför upphandlingsarbetet skrivit föreliggande kunskapsunderlag. Materialet har diskuterats i arbetsgruppen för mediefrågor och i ledningsgruppen för samverkansarbetet men det innebär inte att alla förslag som presenteras kan betraktas som av Regionbibliotek Stockholm fastställda ställningstaganden. E-boksfrågan och de digitala strömmande tjänsterna innehåller många olika delar. Det finns säkert delar i beskrivningen som ser annorlunda ut beroende på vem som berättar. Jag är dock övertygad om att för att frågan ska komma framåt är det viktigt att alla parter har en dialog där biblioteksanvändarna står i fokus.

Precis när det här materialet var i slutfasen presenterade regeringen den 22 april 2022 den nationella biblioteksstrategin. På vilket sätt strategin kommer att påverka det fortsatta arbetet är det för tidigt att svara på, men samverkansledningsgruppen kommer självklart att behandla frågan.

Denna rapport kommer nu att användas i det fortsatta samverkansarbetet för att skapa en färdplan där förväntningarna, inte bara på Adda utan också övriga aktörer är tydliga.

Jag vill framföra ett stort tack till Björn Waller och alla övriga som på olika sätt bidragit i arbetet med att ta fram underlaget.

Peter Axelsson

Chef, Regionbibliotek Stockholm

Inledning

Sedan utlåning av digitala böcker infördes på svenska bibliotek för ca 20 år sedan har mycket hänt. Biblioteken har i allt högre grad digitaliserat sin verksamhet, inte minst i samband med covid-19-pandemin, och många har gott och väl lika många besök i sina digitala kanaler – hemsidor, sociala medier, digitala tjänster – som i de fysiska lokalerna. Med allt bättre integration mellan bibliotekssystem, digitala kanaler och yttre verksamhet är det inte längre bara de digitala böckerna som är digitala, utan också ingången till de fysiska böckerna och evenemangen.

Förlagen har gått från att sälja böcker som passar som ljudböcker som en sidoaffär i tjocka buntar av CD-skivor, till att i första hand satsa på böcker som fungerar som ljudböcker och "sälja" dem via internetbaserade abonnemangstjänster. Fysiska bokhandlar har, i många svenska städer, nästan försvunnit helt.

Och låntagarna, vi som faktiskt läser böcker, har gått från Discman till smartphones, från PalmPilots till iPads, från ethernetkablar till 5G-uppkoppling, från villighet att vänta en vecka till att utgå från att digitala tjänster fungerar här och nu. Sverige är ett av världens mest uppkopplade länder², vi lägger en mycket stor del av våra medievanor på digitala kanaler, och även om det absolut inte är ett argument för att biblioteken bara ska satsa på sådana bör vi heller inte välja bort att finnas i dem. Inte minst gäller det ljudböcker, som för många läsare blivit det mest populära formatet, och som biblioteken utan digitala böcker i princip tvingas välja bort.

Det har länge diskuterats hur biblioteken ska möta behovet av digitala böcker. Ofta lyfts det (trots att ljudböckerna utgör hälften av utlåningen) fram som "e-boksfrågan", något som måste "lösas". Det

pratas om att "e-böcker är för dyra"³, ofta utan att frågan ställs – i förhållande till vad, i vilket syfte? Hur säkerställer vi att vi faktiskt får något för de pengarna?

Digitala böcker ger, som inte minst boomen för digitala ljudböcker visar, möjligheter för bibliotek att nå ut med litteratur på ett annat sätt. Vi kan nå låntagare var som helst, när som helst, via de apparater de redan har i fickan. Vi kan nå målgrupper som sällan besöker biblioteket. Vi kan fortsätta låna ut ljudböcker även efter att de sista CD-spelarna kastats i en container. Vi kan avlasta köer på populära titlar. Vi kan – åtminstone tekniskt sett – ha näst intill oändligt stora samlingar av äldre titlar eller titlar på andra språk, utan att varje nyinköpt titel kräver att en gammal gallras ut för att göra plats.

Men för att allt detta ska vara möjligt behöver vi en digital boktjänst som faktiskt utgår från bibliotekens och våra användares behov. Som ger oss de böcker vi behöver, till kostnader som biblioteken kan hantera men som inte hotar förlagens möjlighet att sälja abonnemangstjänster, med tekniska lösningar som är begripliga för låntagarna, med statistik som låter oss veta vad vi får för pengarna. En tjänst som låter oss agera som ett bibliotek även i den digitala världen.

Den här rapporten är inte tänkt att vara det slutgiltiga uttalandet av vad biblioteken behöver av sina digitala tjänster; om historien lärt oss något så är det att digitala tjänster, och användares förväntningar på dem, aldrig står stilla. Men hoppeligen kan den vara en grund att bygga vidare på, inte minst i kommande upphandlingar.

Bakgrund

Den här rapporten togs fram på initiativ av Regionbibliotek Stockholm, i samarbete med konsultbolaget Crio, inom ramen för samverkansprojektet som en tidigt initierad samverkansaktivitet utpekad av medieutredningen.

Bakgrunden är att sedan biblioteken började låna ut digitala böcker runt år 2003 har det väldigt sällan gjorts formella upphandlingar av tjänster för digital bokutlåning, utan de har mestadels gått på löpande räkning från leverantören Axiell Media (tidigare Elib). Under 2018 gjordes en upphandling av dåvarande SKL Kommentus, men resultatet av denna mötte en del kritik från biblioteken och bedömdes av många bibliotek inte hålla tillräckligt hög kvalitet för att kunna ersätta den gamla lösningen.

När SKR/Adda annonserade att en ny upphandling för e-litteratur skulle genomföras valde Regionbiblioteket, inom ramen för samverkanspiloten, att stödja i upphandlingsarbetet. Syftet är att resultatet av upphandlingen denna gång bättre ska möta behoven hos regionens folkbibliotek. Denna rapport är ett samlande underlag inför denna upphandling.

Den här rapporten inriktar sig i första hand på utlåning av digitala medier via folkbibliotek. Högskole- och universitetsbibliotek, skolbibliotek, och specialbibliotek möter delvis samma utmaningar, men har också alla unika förutsättningar som skulle göra den här rapporten mycket mer komplex än den redan är.

Även frågan om andra digitala medier såsom film, tidskrifter, dagstidningar etcetera är undantagna här, då de till stor del möter andra utmaningar än just digitala böcker.

Målsättning

Målsättningen med den här studien är att ge underlag till en upphandling genom att:

- beskriva bakgrunden till den nuvarande situationen,
- beskriva de faktorer som gör detta till en komplex fråga,
- ge en översikt över de kravområden som måste tas hänsyn till för att kunna erbjuda en fungerande bibliotekstjänst,
- föreslå en ny modell för hur vi definierar kostnader för digitala böcker i biblioteksverksamhet och
- dra slutsatser om vad som krävs av en upphandling av digitala böcker för bibliotek.

Metod

Detta PM har sammanställts av Björn Waller vid Bibliotek Botkyrka. Under arbetets gång har stöd och input kommit från framför allt regionbibliotekets arbetsgrupp för medieförsörjning och referensgruppen för upphandling av e-litteratur hos Adda, samt Daniel Andersson på Crio, men också från andra. Stort tack till följande personer som bidragit till den här rapporten:

Hanna Ahlström, Södertälje kommun

Daniel Andersson, Crio

Karin Andersson, Stockholms stad

Peter Appelgren, Norrtälje kommun

Avan Baker, Solna stad

Johan Greiff, före detta Elib

Hanna Hellsten, Vallentuna kommun

Tommy Jansson, Norrköpings stadsbibliotek

Sara Jerkert, Axiell Media

Jesper Klein, Crio

Mikael Petrán, Crio

Johanna Rinne, Järfälla kommun

Mari Saikkonen, Axiell Media

Linda Skårbratt, Regionbibliotek Östergötland

Jenny Söderqvist, Axiell Media

Maria Vogel, Värmdö kommun

Calle Wittefeldt, Forumbiblioteken i Nacka

Om författaren

Björn Waller är systembibliotekarie på Hallunda Bibliotek i Botkyrka och jobbar dagligen med både digitalt och analogt läsfrämjande. Han har tidigare arbetat som kontaktperson för bibliotek på Axiell Media, tidigare Elib AB, och arbetat med omvärldsbevakning av digital läsning sedan 2008.

Digital bokutlåning i Sverige – historik

Innan vi försöker förbättra något behöver vi veta varför det ser ut som det gör. I det här kapitlet går jag därför igenom hur digital bokutlåning har utvecklats i Sverige över de senaste 20 åren, vilka olika utmaningar och stöttestenar man försökt lösa längs vägen, och vad vi kan lära oss av det.

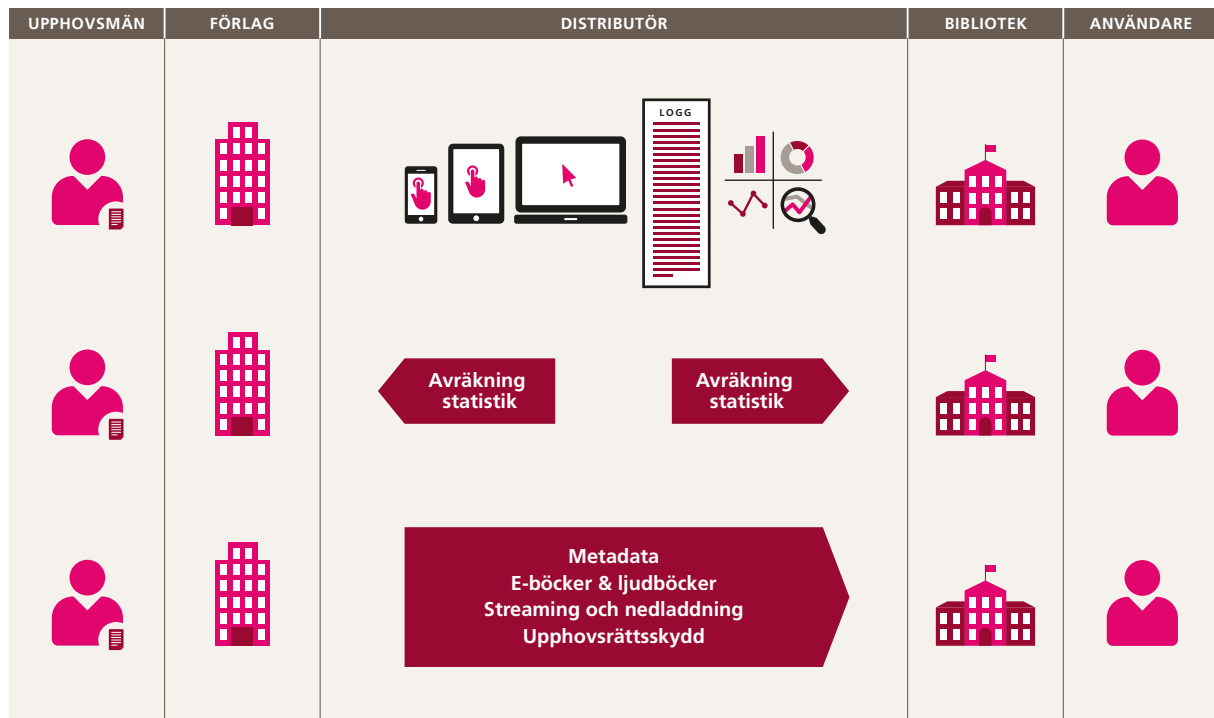
Hur fungerar digital bokutlåning?

Först och främst, för att förebygga eventuella missförstånd, är det viktigt att vi slår fast i grova drag hur utlåning av digitala medier fungerar och vilka intressenter som är inblandade.

Den stora skillnaden mot fysisk bokutlåning är förstås att en digital bok inte existerar i sinnevärlden; den är en virtuell produkt, som kräver en digital,

eldriven apparat (en dator, en smartphone, en läsplatta) för att kunna läsas. Det går, både fysiskt och juridiskt, inte att äga ett digitalt exemplar av en bok eftersom man alltid kan göra en ny kopia utan att äganderätten försvinner för "originalet". Detta kan låta som en liten detalj men gör, rent juridiskt, en enorm skillnad när vi pratar om upphovsrättskyddat ("copyright" betyder ju bokstavligen "rätt att kopiera material").

I brist på en lag som gör det tillåtet för bibliotek att äga och distribuera digitaliserade versioner av upphovsrättskyddat material (något som än så länge inte tycks finnas i något land⁴) har digital bokutlåning därför, där den tillämpas, kommit att utveckla en modell där biblioteken i princip hyr in digitala böcker⁵ enligt ungefär den här modellen:

Grovt räknat innebär detta att ...

- författarna skriver avtal med förlagen för distribution av deras böcker i alla olika format – tryckta, på CD, som e-böcker, som digitala ljudböcker etcetera,
- förlagen skriver avtal med en distributör av digitala böcker, skickar in filer och metadata för böckerna till denne,
- distributören skriver avtal med biblioteken och skickar dem all den information, teknisk plattform etcetera som behövs, samt ser till att filerna som skickas ut vid lån är tidsbegränsade och
- biblioteken väljer vilka böcker de vill ta in i sin katalog och visar sedan upp dem där, så att låntagarna kan se dem och låna dem.

När en låntagare loggar in på bibliotekets webbsida eller app och lånar en digital bok registreras lånet hos både biblioteket och distributören, distributören skickar en nedladdningslänk som låntagaren kan klicka på och hämta boken så att hen kan läsa den under den tid som avtalet bestämt. Biblioteket betalar distributören – i förskott eller efterskott – och slutligen betalar distributören förlaget för de böcker de lånat ut, och förlaget betalar författaren.

Lån av digitala böcker ersätts alltså inte med den biblioteksersättning om två kronor per lån som utgår vid lån av tryckta böcker, utan i stället får förlaget ersättning direkt för varje utlånat exemplar (i skrivande stund 80 % av kostnaden per lån i den vanligaste modellen på svenska bibliotek), och författaren ersätts sedan utifrån den pengarna utifrån hans avtal med förlaget. I regel torde denna ersättning per lån vara betydligt högre (och mer exakt) än biblioteksersättningen.

Vi har alltså här fem intressegrupper som alla vill bidra till mer läsning, men som delvis har olika prioriteter:

- Låntagarna vill ha enkel och snabb tillgång till böcker de vill läsa eller lyssna på.
- Biblioteken vill kunna erbjuda så relevant sortiment som möjligt av böcker till sina

låntagare till en kostnad som inte spräcker deras ramar, och kunna lyfta fram sitt digitala utbud så att låntagarna kan hitta det.

- Distributören är i första hand teknisk leverantör, och har som regel väldigt begränsad möjlighet att bestämma till exempel villkor eller utbud.
- Förlagen vill (i regel) att digitala böcker ska kunna lånas ut på bibliotek, men är i flera fall oroliga för att detta kan begränsa efterfrågan på de abonnemangstjänster som utgör en stor del av deras intäkter.
- Författarna vill bli lästa, men vill också kunna få ersättning för sitt arbete.

Början

När e-böcker började diskuteras i början av 2000-talet insåg svenska förlag snart att det på en så liten bokmarknad skulle bli problem om alla satsade på egna tekniska lösningar. År 2000 grundades därför Elib AB, till en början med Adlibris och ett par förlag som ägare, för att agera som mellanhand mellan förlag och återförsäljare som såg till att tekniken blev enhetlig och fungerade, att ersättningar hamnade rätt, och att böckerna skyddades från piratkopiering.

Kort därefter kontaktade Stockholms stadsbibliotek Elib för att höra om det fanns möjlighet att låna ut e-böcker på biblioteket. Efter viss diskussion och omvärldsbevakning kom man fram till en modell där Elib skulle sköta distributionen, biblioteket skulle få tillgång till samtliga e-böcker som fanns på marknaden (ett par hundra vid tillfället) och betala ett fast pris på 20 kronor per lån, varav hälften gick till Elib och hälften till förlaget. (Siffran sägs ha kommit från att ett genomsnittligt fysiskt lån beräknades kosta totalt 38 kr om man slog ut personal- och lokalkostnader, och att cirka hälften av det var ett rimligt pris.) Över de närmaste åren anslöt sig nästan alla kommuner i Sverige till denna modell. Några år senare introducerades även ljudböcker.

Modell 1 (2001-2014): Alla e-böcker och digitala ljudböcker kostade exakt 20 kr/lån, oavsett längd, ålder eller popularitet, och kunde lånas av

obegränsat antal låntagare samtidigt. Biblioteken fick automatiskt tillgång till 100% av utbudet, som var mycket begränsat. Biblioteken kunde sätta en spärr för hur mycket de ville låna ut per månad eller kvartal, och hur många böcker varje låntagare kunde låna per vecka eller månad.

Början av den här perioden var väldigt mycket experimentverkstad, med flera konkurrerande e-boksformat och ofta ganska knepiga sätt att få tillgång till böckerna. Detta var ju före smarta telefoners uppkomst så e-böcker lästes i första hand på datorer, samt enstaka importerade tidiga läsplattor och palmpilots. Ljudböcker lyssnades på via webbspelare.

Runt 2010 lanserades även API:er som gav biblioteken möjligheter att bygga in e-boksutlåningen i sin egen webbplats, hellre än att hänvisa låntagare till en extern sida, och i förlängningen också att bygga egna appar. Mer än tio år senare använder dock anmärkningsvärt många bibliotek fortfarande en standardsida erbjuden av Elib (nuvarande Axiell Media).

Konflikt

Det har sagts att den ursprungliga e-boksmodellen för bibliotek fungerade perfekt så länge ingen faktiskt läste e-böcker. I takt med att utbudet och utlåningen av böcker ökade visade sig flera utmaningar.

- Kostnaden ökar i takt med utlåningen, vilket gjorde att biblioteken (ibland) överraskades och hade svårt att budgetera för tjänsten.
- Lanseringen av både nya, mer läsvänliga format (EPUB för e-böcker, bättre webbspelare för ljudböcker) och nya apparater att läsa på (iPhone lanserades 2007, iPad 2010, och Adlibris och Bokus började sälja egna läsplattor 2010) ökade efterfrågan.
- När efterfrågan ökade blev många förlag tveksamma till att släppa de nyaste titlarna till enhetspriset 20 kr/lån. Flera förlag införde så kallad karens på sina titlar, så att nya titlar inte släpptes till biblioteken förrän 3-6 månader efter att de släppts till kommersiella kanaler.

Detta ledde till diskussioner som nådde en höjdpunkt runt 2012. E-boksutlåningen hade då ökat stadigt under ett par år, något som ibland kallades "Zlatan-effekten" efter att Zlatan Ibrahimovic självbiografi hade släppts 2011 och blivit en av Sveriges mest populära böcker i alla format, inklusive e-bok på biblioteken. I praktiken berodde ökningen också i hög grad på lanseringen av iPad (och e-boksappen Bluefire Reader) samt dedikerade e-boksläsare, som gjorde att många fler nu enkelt kunde låna bibliotekets e-böcker utan att behöva läsa dem vid en datorskärm. Det kan också vara värt att fråga hur mycket det hade kostat om biblioteken i stället försökt matcha efterfrågan på boken med att köpa in fler tryckta exemplar. Detta är ju något bibliotek brottas med dagligen när det gäller fysiska medier, där populära titlar ofta kan ha mycket långa köer, och som den nuvarande modellen för digitala böcker till viss del är designad för att slippa.

Debatten blev snart ganska låst; förlagen menade att den "gratis" utlåningen av e-böcker (det var än så länge främst e-böcker diskussionen gällde), som vid den tiden vida översteg försäljningen⁶, gjorde det näst intill omöjligt att övertyga kunderna att betala för samma bok och att de därför ville kunna hålla tillbaka nya böcker från biblioteksutlåning. Biblioteken tyckte att de precis som med tryckta böcker borde ha rätt att ta in precis vilka böcker de ville och låna ut dem som det passade dem. I de värsta lägena kallade förlagsrepresentanter bibliotek för "ett lagligt Pirate Bay" och biblioteken förlagen för storkapitalister som bara såg böcker som rena kassakor.

Grundkonflikten verkade tydlig här: Biblioteken ville kunna låna ut till ett lägre pris och förutsägbara kostnader, medan förlagen behöver kunna ta ett pris som gör det hållbart att alls ge ut böckerna – speciellt i ett läge där man precis har börjat försöka bygga upp en marknad, så att biblioteksutlåningen inte förstörde möjligheten att sälja digitala böcker. Framförallt gällde konflikten nyare titlar. Det påpekades ofta att det är orimligt att en utgåva av en Strindbergnovell (som om den

finns digitaliserad kan laddas ner gratis på nätet) och en alldeles ny, populär deckare ska kosta exakt lika mycket; det enhetliga priset var en konstlad kostnad som antingen var för hög eller för låg. I efterhand kan man säga att det å ena sidan till stor del var biblioteken som gjorde att e-boksläsandet alls kom igång i Sverige, då återförsäljarna egentligen inte gjorde några seriösa försök att lansera formatet förrän cirka 10 år efter att biblioteken hade börjat. Å andra sidan finns inget som tvingar förlag att ge ut digitala böcker, och om det inte är en hållbar ekonomisk affär – eller om det rentav är en som kostar dem pengar - kommer de inte finnas att köpa in under några villkor. För att digitala böcker ska finnas tillgängliga för någon, vare sig via bibliotek, återförsäljare eller andra kanaler, behöver de vara lönsamma, och en helt obegränsad biblioteksutlåning till en begränsad kostnad skulle göra detta mycket svårt. De flesta parter överraskades av den snabba positiva utvecklingen men såg mestadels utmaningarna och dessutom enbart utifrån sitt eget perspektiv. Avsaknaden av bra digitala tjänster och infrastruktur på både den kommersiella sidan och i det offentliga spädde på problembilden och agerandet baserades på mer eller mindre välgrundade underlag och analyser⁷. Sammanlagt drev allt detta fram krav på en ny modell för den digitala bokutlåningen.

Under tiden fortsatte en del nya lösningar att dyka upp. Elib lanserade 2012 skoltjänsten ElibU, där skolor kunde ta in ett urval av barn- och ungdomstitlar till en fast kostnad per elev, något som var möjligt eftersom förlagen såg det som en läsförbättringsåtgärd. Stockholms stadsbibliotek hade sedan 2010 bedrivit samarbete med uppstickaren Publit kring e-mediedistributionen där bland annat Publits lösningar för distribution av e-böcker utvecklades för att passa biblioteket och snart kom att användas parallellt med Elibs system och nya affärsmodeller utarbetats. Detta ledde till att det 2013 lanserades en konkurrent till Elib i form av Atingo, en tjänst ägd av Publit och Axiell, som precis som Elib erbjöd digital bokutlåning till biblioteken. Atingo hade, för första gången på den svenska marknaden, en mer flexibel prismodell: Böcker kunde kosta olika

mycket beroende på faktorer som ålder, efterfrågan etcetera. De tog också en mycket mindre andel av kostnaden i distributionsavgift.

Under 2013 fördes, till stor del tack vare att Atingo hade brutit dödläget, diskussion mellan förlags- och biblioteksrepresentanter. Samma år presenterade även Malmö stadsbibliotek en svensk biblioteksapp för digitala böcker, Kaliber⁸. Appen tog sig egentligen aldrig förbi konceptstadiet, speciellt med de förändringar som gjordes i e-boksmarknaden under 2014, men visade redan då på bibliotekens behov⁹: Att kunna samla sina olika digitala tjänster i en gemensam kanal, att kunna visa mer än bara de mest populära titlarna, att kunna samarbeta med andra bibliotek för att skapa lösningar, och att lära sig hur de kan lösa låntagarnas behov bättre än verksamheter som inte kan biblioteksbranschen.

Ny modell 2014

2014 lanserade så Elib en ny modell för utlåning av digitala böcker på bibliotek. Biblioteken fick nu möjlighet att fritt välja vilka böcker de ville ta in, i stället för att som tidigare få in alla böcker, samtidigt som förlagen kunde sätta flexibla priser, så att nyare/dyrare böcker kostade mer och äldre/billigare kostade mindre. I gengäld skulle karens inte finnas, även om detta krav aldrig formaliserades. Biblioteken kunde också välja om de ville ta in böckerna som stycklicens (betala i förskott för ett begränsat antal lån, en låntagare i taget) eller access (ta in gratis, betala per lån, obegränsat antal låntagare). I samband med det sänkte också Elib sin distributionskostnad från 50 % till 20 % av bokens lånekostnad, vilket innebar att för ett lån som fortsatt kostade 20 kr fick förlag/författare en ökad ersättning på 60 %.

Modell 2 (2014-): Förlagen kan sätta högre priser på nya böcker och lägre på äldre, och biblioteken kan själva välja om de vill ta in de dyrare böckerna eller inte. Nya titlar ska alltid finnas tillgängliga utan karens. Böckerna kan fortfarande lånas av obegränsat antal låntagare samtidigt. Både accessmodell och stycklicens kan väljas.

På det stora hela används denna modell än idag av de flesta bibliotek; det har tillkommit nya tekniska plattformar och lösningar, och det har hänt mycket på marknaden och med både förlags och biblioteks förväntningar, men grundmodellen med variabla priser per lån/fritt val av titlar är i stort sett oförändrad.

2015 såldes Elib till Axiell, som i samband med det också lade ner Atingo. Elib, kort därefter omdöpt till Axiell Media, blev därmed återigen ensam på marknaden. Det är viktigt att understryka att Elib/Axiell Media hela tiden arbetat med icke-exklusiva avtal, och att varken bibliotek eller förlag alltså är bundna till att enbart anlita dem. Monopolställningen är i hög grad en följd av att Sverige är en liten marknad och att 20 % av biblioteksutlåningen inte ger stor vinst.

Det fortsatte komma nya initiativ under den här tiden. I slutet av 2014 kom SKL och förlaget Natur & Kultur överens om en pristrappa inom den existerande modellen; nya titlar skulle kosta 30 kr/lån, efter fyra månader 20 kr/lån, och efter två år 13 kr/lån¹⁰. De hoppades att fler förlag skulle ansluta sig till den prisstrukturen, men även om några förlag gjorde det ansåg de flesta större förlag att modellen var för strikt och att det högsta tänkbara priset var för lågt.

2016 lanserade Stockholms och Malmös stadsbibliotek appen Bibblix¹¹ inriktad mot barn och ungdomar. Den ger inte bara tillgång till digitala böcker utan också konkreta boktips till användarna. Bibblix skiljer sig från den vanliga bibliotekstjänsten på flera plan: dels genom att det är ett mer begränsat urval av böcker gjort av en redaktion, dels genom att affärsmodellen ser annorlunda ut; biblioteken betalar en fast abonnemangsavgift som ger obegränsade lån¹². Återigen är detta möjligt bland annat eftersom förlagen ser detta som en ren läsfrämjande åtgärd. Efter att Axiell Media 2020 vunnit upphandlingen för att förse Bibblix med böcker är i skrivande stund ett 30-tal kommuner i Sverige anslutna till Bibblix, med tillgång till cirka 2500 böcker.

2017 lanserade Axiell Media appen Biblio för digital bokläsning; till en början bara för ljudböcker, men senare också för e-böcker. Detta gjorde den digitala bokutlåningen betydligt lättare för användarna, men innebar också att biblioteken gav upp en del kontroll över hur deras böcker presenterades för användarna.

Under andra halvan av 2010-talet förändrades även den kommersiella digitala bokbranschen i grunden i och med att ljudboks försäljningen på kort tid gick från CD till digital försäljning. Förlagen har idag i praktiken givit upp både när det gäller ljudböcker i fysisk form och när det gäller styckförsäljning av digitala böcker och i stället satsat på abonnemangstjänster som Storytel (som ju tidigt började köpa upp flera förlag, inklusive anrika Norstedts) och Bookbeat. Succén för dessa har gjort både att ljudbokslyssningen ökat starkt och att de förlag som satsat brett på detta blivit alltmer beroende av abonnemangsmo- dellerna för att kunna fortsätta att ge ut böcker.

Det här skiftet mot ljudböcker har vi sett även inom bibliotek, inte minst efter att Biblio lanserades och gjorde ljudböcker tillgängliga överallt. Trots detta, och trots att det i första hand är ljudböckerna som intressekonflikten mellan bibliotek och förlag gäller idag, klumpas e-böcker och digitala ljudböcker ofta fortfarande ihop som "e-böcker" (rentav i Kungliga bibliotekets årsstatistik¹³ och regeringens biblioteksstrategi¹⁴).

Detta är kritiskt om man vill förstå varför en del förlag är tveksamma till att ge biblioteken alltför mycket. I en styckförsäljningsekonomi spelar det på kort sikt mindre roll vem som säljer boken; så länge förlaget får en rimlig peng per försäljning kan den lika gärna komma från biblioteket som från Adlibris. Men från en abonnemangsmo- dell får man bara inkomst om läsaren tycker det är värt att månad efter månad betala en fast avgift för allt hen vill läsa.

Det är här bibliotekens roll blir komplicerad. Ljudböcker, med professionella inläsare och allt, är inte billiga att framställa. Om alla kunde hämta samma böcker från biblioteket som från Storytel, i en lika bra app som Storytel, utan att stå i kö, utan några begränsningar ... Varför skulle de då alls betala de där 169 kronorna till tjänsten som förlagen får sina huvudsakliga intäkter för digitala böcker ifrån? Då ser förlagen sina möjligheter att alls ge ut de böckerna att svaja. Samtidigt får man tänka på att biblioteken varken har, någonsin har haft, eller lär få en budget som kan förse hela svenska folket med vare sig fysiska eller digitala böcker. Denna analys är därför viktig att göra och kommunicera. Utan en förståelse för dessa grundförutsättningar finns risken, teoretiskt, att vi får en lösning som uppfattas som dålig för alla inblandade – där förlagens kommersiella kanaler inte går runt, samtidigt som bibliotekens budgetar inte tillnärmelsevis räcker för att möta efterfrågan. Vi återkommer till detta längre fram i rapporten.

SKL-upphandling 2018

Sedan 2003 har näst intill alla digitala bokavtal för folkbibliotek gått på direkta avtal; enstaka kommuner har gjort upphandlingar, men det hade inte gjorts någon nationell upphandling förrän dåvarande SKL Kommentus gjorde en 2018. Upphandlingen vanns av den amerikanska distributören Overdrive, som på väldigt kort tid skrivit avtal med ett antal svenska förlag.

SKLs avtal med Overdrive, 2018-: Biblioteken får tillgång till böcker på svenska och engelska (från början cirka 30 000, som ökat med tiden). Böcker erbjuds endast i accessmodell, och beroende på ålder kan en bok kosta mellan 10,41 och 17,41 kr. I övrigt fungerar modellen ungefär likadant som den tidigare.

Avtalet fick dock en hel del kritik för att det inte löste grundproblemen med det tidigare avtalet och i viss mån till och med återgick till tidigare problem; i och med maxgränsen på 17,41 kr var förlagen i princip tillbaka på samma modell som innan 2014 – ett maxpris så lågt att många förlag inte såg det som ekonomiskt hållbart att göra nyare böcker tillgängliga. (Priserna är ju rentav lägre än de som förlagen tackade nej till att ansluta sig till i Natur & Kultur-överenskommelsen 2014!) En stor del av utbudet utgjordes därför av äldre eller väldigt smala titlar, inklusive en stor mängd klassiker som kan hittas gratis på nätet. Speciellt märktes detta på ljudbokssidan, där utbudet av svenskspråkiga ljudböcker, åtminstone till en början, var väldigt begränsat. Även bibliotek som anslöt sig till avtalet var alltså i praktiken tvungna att fortsätta att ha avtal med Axiell Media för att få tillgång till ett relevant utbud.

Ovanpå detta kom sedan covid-19-pandemin, där många bibliotek aktivt lyfte fram sina digitala böcker, ofta med hjälp av extra tillskott av pengar från kommunerna, för att fortsätta nå sina låntagare även om de fysiskt inte kunde komma till biblioteken. Detta gjorde att många låntagare som tidigare inte använt digitala böcker upptäckte dem.

Så här står vi nu. Vad kan vi ta med oss av denna historia?

Lärdomar

- Fasta, låga priser fungerar inte generellt. Billigare böcker blir onödigt dyra för biblioteken, dyrare böcker blir för billiga med resultat att förlagen håller undan dem.
- Fysiska böcker har en naturlig begränsning i att bara en människa faktiskt kan bära hem samma bok. Digitala böcker ger illusionen av obegränsade möjligheter, men det är inte det tekniskt möjliga som styr; man får inte obegränsad tjänst till begränsat pris. Digitala böcker är inte automatiskt en besparingsåtgärd. Om konsumtionen ökar måste också kostnaden kunna öka. Det viktiga är att ha verktyg som ger kontroll över hur den ökar och hur den prioriteras, så att biblioteken har möjlighet att budgetera utan att det kräver abnormt stor arbetsinsats.
- Därav följer också att biblioteken knappast har möjlighet att dominera hela marknaden; med mindre än att Sveriges alla kommuner bestämmer sig för att drastiskt höja bibliotekens budgetar ligger de redan på gränsen för vad de kommer att erbjuda. Det som går att göra är att göra tjänsten mer relevant för biblioteken.
- Det har hänt mycket på marknaden under de senaste 10 åren, förlagens digitala försäljning har ökat starkt, och bilden att bibliotek utgör ett hot mot den kommersiella marknaden har förändrats.
- Konkurrens på leverantörssidan påverkar inte priserna nämnvärt – det finns ändå bara en Jan Guillou, och han kommer inte att jobba billigare för att fler vill ha hans produkter - däremot lösningarna; det var Atingo som bröt dödläget runt 20-kronorsgränsen, och det var Overdrive som visade att andra leverantörer kan agera på svensk marknad. Skadan med en monopolställning för en leverantör är framför allt att det finns begränsat incitament att förbättra tjänsten om biblioteken inte driver på frågor aktivt och gemensamt.
- Det är svårt för svenska distributörer att lösa behovet av digitala böcker på mångspråk; det kräver troligtvis antingen samarbete på internationell nivå, eller avtal direkt med utländska distributörer, som dock inte nödvändigtvis har rättigheter att distribuera böckerna utanför sitt eget område.
- Det finns inga "naturliga" priser för digitala böcker, precis som det inte finns det för fysiska. Det man betalar för när man köper en fysisk bok är inte pappret, det är författarens och förlagets arbete.

Lärdomar forts.

- Det finns ingen perfekt lösning som gör både förlag, bibliotek och låntagare helt lyckliga. Däremot finns gemensamma intressen och vinster i att ha en tjänst som fungerar. En ökad ömsesidig förståelse samt kompromiss- och samarbetsvilja måste därför till på alla sidor¹⁵.
- Till skillnad från med tryckta böcker har biblioteken inget lagrum att förlita sig på – det finns inget som säger att förlagen är skyldiga att släppa sina digitala böcker till bibliotek. Bibliotekens marknadsposition är heller inte stark nog att tvinga på förlagen villkor; om förlagen inte tycker villkoren är hållbara kan de helt enkelt tacka nej till att finnas på biblioteken. Det måste alltså lösas via överenskommelser.

Omvärldsanalys

Det här kapitlet går igenom hur digital bokutlåning ser ut på några av världens marknader. Det här är inte på något sätt tänkt att vara heltäckande; varje land brottas i olika mån med sina egna utmaningar, inte minst beroende på hur stort språkområdet är. Tanken är mest att lyfta fram vilka dessa utmaningar är och de olika sätt på vilka man försökt lösa dem.

För en lite mer omfattande, men inte lika aktuell, sammanställning av situationen världen över rekommenderas min rapport från 2015, *Digital utlåning på bibliotek världen över*¹⁶.

USA

I USA domineras biblioteksmarknaden av företaget Overdrive, även om flera mindre uppstickare gett sig till känna de senaste åren. Biblioteken köper in deras digitala böcker via Overdrives administrationsgränssnitt, och användarna kommer åt dem via appen Libby.

Länge var stycklicensmodellen (kallad One Copy, One User i USA) allenarådande hos Overdrive, och den dominerar fortfarande, men press från konkurrenter och klagomål från bibliotek har gjort att de diversifierat sin utlåningsmodell en hel del:

- One Copy, One User (OCOU): Stycklicens på svenska. Biblioteken betalar i förskott för en bok, och får sedan (ofta under begränsad tid) låna ut varje licens ett begränsat antal gånger till en låntagare åt gången.
- Cost per Circulation (CPC): Accessmodell på svenska. Biblioteket betalar i efterskott för varje lån de haft för en bok, och boken kan lånas av flera låntagare samtidigt.
- Metered Access: En variant av OCOU där flera låntagare kan låna samma titel samtidigt; biblioteket köper fortfarande ett begränsat antal utlån, men låntagare behöver alltså inte köa.
- Simultaneous Use: En kombination av OCOU

och CPC. Biblioteket betalar i förskott för en tidsbegränsad licens (i regel ett år) och kan under den tiden låna ut boken obegränsat antal gånger.

Det är viktigt att understryka att biblioteken varken kan välja fritt vilka böcker som finns att ta in eller i vilken modell – förlagen bestämmer själva om de vill släppa en bok till bibliotek och i vilka modeller de vill släppa böckerna, och i regel är nya, populära titlar tillgängliga i första hand som OCOU¹⁷. Enligt en studie från 2019 är 97 % av böckerna bara tillgängliga i en slags modell¹⁸.

Fokuset på OCOU-modellen gör att bibliotek i de allra flesta fall betalar för böckerna i förskott, vilket gör att framför allt mindre bibliotek får svårt att bygga upp ett brett utbud. Om 90 % av budgeten går åt till topplistetitlar som måste betalas i förskott finns inte mycket budget kvar att erbjuda backlisttitlar till CPC-modell. Resultatet är att många amerikanska bibliotek, trots ett mycket större utbud av digitala böcker, erbjuder betydligt färre digitala böcker i sin katalog – som dessutom är tidsbegränsade och kanske måste köpas in på nytt efter ett tag.

Det finns ingen övergripande officiell sammanställning av priser för e-böcker till bibliotek, men enligt ett par sammanställningar^{19 20} ligger en typisk e-bok (2020) på mellan \$20 och \$65 per "exemplar", med ett snittpris på cirka \$40. Ljudböcker kostar mer.

Medan ljudboks försäljningen har fortsatt att öka, har e-boks försäljningen efter den tidiga boomen under 2010-talet avstannat en del – och förlagen är inte helt glada över att biblioteken tar över den.

For Macmillan, 45 % of the eBook reads in the U.S. are now being borrowed for free from libraries. And that number is still growing rapidly. The average revenue we get from those library reads (...) is well under two dollars and dropping.²¹

Trots att utlåning av digitala böcker började ungefär samtidigt som i Sverige var det var först 2014 som alla "big five" förlag började erbjuda många av sina böcker till bibliotek²², och det är fortfarande de (tillsammans med Amazon, som utöver att driva flera abonnemangstjänster också ger ut böcker) som sätter agendan och utbudet. Det pågår ständigt en diskussion mellan bibliotek och förlag vad som är en vettig prisnivå, och i takt med att den digitala utlåningen ökade under covid-19-pandemin^{23 24}, blev denna diskussion ännu mer ansträngd. Vid flera tillfällen har stora förlag antingen starkt begränsat eller helt dragit in populära titlar från utlåning via bibliotek. I skrivande stund har en delstat lagstiftat²⁵ om att bibliotek måste ha rätt att köpa in digitala böcker, och under hösten 2021 började även amerikanska senaten ställa allt mer kritiska frågor till förlagen om deras biblioteksvillkor²⁶, men frågan är fortfarande inte "löst" och lär, troligtvis, aldrig slutgiltigt bli det.

Utöver att förhandla med förlagen har bibliotek också vidtagit andra åtgärder. 2016 lanserade New York Public Library appen SimplyE²⁷, där de erbjuder alla sina digitala böcker från ett antal olika leverantörer (inklusive Overdrive) i en och samma app. Detta för att låntagare inte ska behöva ha ett stort antal olika appar för att kunna låna digitala böcker från olika leverantörer – låntagarna ska inte behöva hålla koll på vilken leverantör som tillhandahåller vilken bok. För att kunna erbjuda detta har de dock behövt bygga en ganska avancerad API-lösning som ligger till grund för appen.

Storbritannien

Även i Storbritannien dominerar Overdrive, och modellen och problemen liknar därför den amerikanska. Därtill kommer att många bibliotek dras med budgetproblem på grund av neddragningar, som gjort det svårt för dem att satsa på utveckling av nya medier och arbetssätt, och att den digitala

bokmarknaden kom igång något senare än i USA med följd att förlagen blev ännu känsligare för konkurrens från bibliotek, och villkoren därmed skiljt sig åt en hel del. Av de fem stora engelskspråkiga marknaderna som servas av Amazon – USA, Storbritannien, Kanada, Australien och Nya Zeeland – har brittiska bibliotek tillgång till lägst antal titlar, samtidigt som de betalar de högsta priserna per lån.^{28 29} Många förlag har dessutom länge helt hållit tillbaka frontlisttitlar från utlåning.

Detta har bland annat bidragit till att topplistorna för tryckta böcker och e-böcker ser väldigt olika ut^{30 31} - ett tecken på att de böcker som låntagarna efterfrågar ofta inte finns tillgängliga på deras bibliotek. Som studien påpekar ser briter också samma effekt som amerikanska bibliotek har sett, att höga kostnader som måste betalas i förväg för populära böcker gör det svårt att fylla ut katalogen med äldre eller smalare titlar – speciellt som stycklicensmodellen är ännu mer dominerande i Storbritannien.

A library focused on maximising bang for its circulation buck is likely to hesitate before adding a fifty-year-old title on the same terms and for the same price as a brand new blockbuster release. Thus, by setting terms independent of the value to libraries of titles, publishers may disincentivise libraries from adding older and less-demanded books to their collections.³²

Tyskland

I Tyskland är bibliotekens ledande plattform för digitala böcker Onleihe.net, som hämtar sina böcker från förlagen DiViBib och Cianto, som sköter förhandlingar med förlagen och gör böcker tillgängliga digitalt³³. I skrivande stund är cirka 3400 tyska bibliotek anslutna till tjänsten³⁴. Stycklicensmodellen dominerar även här, och ofta drivs bibliotekens inköp via patron-driven acquisition – det vill säga låntagare får själva önska vilka böcker de vill läsa, och biblioteken köper då in dem. Låneperioden är i regel två veckor. Biblioteken har också begränsningar för hur många lån man kan göra samtidigt.

Till skillnad från de engelskspråkiga marknaderna har digital bokläsning inte lyft på samma sätt om man ser till hela marknaden; e-böcker står bara för cirka 5% av läsningen, och där står biblioteken för nästan hälften. Under coronapandemin ökade digital bokutlåning mycket snabbare än digital bokförsäljning³⁵, och den digitala utlåningen utgör nu cirka 15-20 % av den totala utlåningen (inklusive tidskrifter).

Även här har en följd blivit förnyad, och med svenska öron bekant, debatt mellan förlag, återförsäljare och bibliotek om vad som är rimliga villkor. Förlagen hävdar att biblioteksutlåningen omöjliggör försäljning eftersom villkoren är för bra³⁶, biblioteken hävdar att villkoren är för dåliga med tanke på bibliotekens kostnadsramar och de menar att de driver digitala intäkter för förlagen³⁷. Som en del av införandet av den nya EU-lagstiftningen om upphovsrätt kom under 2021 ett lagförslag om att förlag måste erbjuda alla digitala böcker som ges ut även till bibliotek. Både bokhandlare och upphovs personer protesterade mot detta under kampanjen "Fair Lesen"³⁸ och debatten pågår i skrivande stund, då den nyttillträdde tyska koalitionsregeringen lovat att bjuda in parterna till en rundabordsdiskussion.

Danmark

Den danska e-boksmarknaden har gått igenom flera olika stadier de senaste tio åren, med flera olika konkurrerande modeller och konflikter mellan förlag och bibliotek. I början av 2015 slogs de två dominerande leverantörerna ihop till eReolen, med ett nytt avtal där förlagen kunde bestämma affärsmodell för sina böcker. Det nya avtalet visade sig vara så populärt bland låntagarna att efter bara några månader började förlagen återigen hålla inne med nya titlar, kalla eReolen "piratverksamhet"³⁹, eller helt gå ur lösningen. En kompromiss nåddes till slut 2018, där en av grundsatserna löd att "eReolen skal ikke være markedsleder på tradetitler; eReolen er unikt positioneret og rigtig god til at promovere bagkataloget og de smalle titler."⁴⁰

Digitala böcker erbjuds till biblioteken under tre olika modeller⁴¹:

- One copy one user (stycklicens): En licens om fyra successiva lån, inklusive köfunktion. Relativt ovanlig och inte särskilt populär bland vare sig förlag eller bibliotek.
- Klik (accessmodell): Biblioteken betalar per nedladdning. Priserna varierar med både ålder och längd på boken. Detta är den klart vanligaste modellen, räknat utifrån vad som erbjuds.
- Free-for-all (abonnemang): Huvudsakligen äldre titlar där biblioteken betalar en fast kvartalskostnad för obegränsade utlån.

De olika modellerna visas på olika sätt i gränssnittet mot användare, så att bibliotek kan sätta olika gränser för olika affärsmodeller och låntagarna enkelt kan se hur många böcker de kan låna.

Under åren som följde har eReolen introducerat sidotjänsterna eReolen Global och eReolen GO! för engelskspråkiga böcker respektive barnböcker, och arbetar aktivt med att bland annat driva tidsbegränsade kampanjer med fokus på olika målgrupper och genrer. I takt med att den fysiska utlåningen haft en nedåtgående trend över många år har den digitala utlåningen – inte minst av ljudböcker – ökat stadigt; 2019 utgjorde digitala tjänster 29 % av all utlåning. Ljudböckerna har kommit att stå för majoriteten av lånen, men även e-böcker läses flitigt.

Samtidigt startades 2020 föreningen Det Digitale Folkebibliotek⁴², en ersättare för det tidigare Danskernes Digitale Bibliotek, där biblioteken i Danmark, Grönland, Färöarna och Sydslesvig samarbetar för att "udvikle og formidle et sammenhængende digitalt bibliotek med både den enkelte borger og fællesskabet i fokus." De har bland annat tagit fram en gemensam biblioteksapp, Biblioteket, som möjliggör för låntagare i hela landet att se hela sitt biblioteks sortiment av både fysiska och digitala böcker, evenemang och

annat i en app; gemensamma bibliotekssidor som gör att biblioteken enkelt kan dela information med varandra; en administrationssida där biblioteken kan hålla koll på sina digitala licenser; en statistikmodul där bibliotek kan se information om både digitala och fysiska lån; och annat⁴³. Föreningen har ett antal fastanställda medarbetare, finansierade av bidrag från både kommuner och staten.

Finland

I Finland kom utlåning av digitala böcker igång senare än i många andra länder; efter en första testperiod med några hundra titlar 2012-2013 började utlåningen på allvar under 2015 med både finskt och svenskt innehåll via plattformen Ellibs. Många svenskspråkiga bibliotek hade då redan skaffat avtal med Axiell Media som gav dem tillgång till ungefär samma lösning som i Sverige. 2018 gjordes en nationell upphandling som vanns av Axiell Media, som därmed blev förstahandsleverantör för finska bibliotek; upphandlingen är inte exklusiv utan bibliotek har möjlighet att anlita både Ellibs och Overdrive för finsk- och engelskspråkiga titlar som inte finns hos Axiell.

Affärsmodeller har aldrig riktigt blivit standardiserade i Finland. Ellibs använder uteslutande stycklicens, medan Axiell använder stycklicens för nyare böcker och accessmodell för äldre. Stycklicensen i Finland ser också lite annorlunda ut än på många andra marknader; den är typiskt på ett år och ger möjlighet till obegränsat antal sekventiella lån under den tiden – det vill säga varje licens kan bara lånas av en låntagare i taget, men så fort den lämnas tillbaka kan den gå vidare till nästa låntagare i kön.

Det har även gjorts försök med "livstidslicenser" för framför allt äldre titlar; biblioteken betalar här en gång för en bok och får sedan i teorin ha den i sitt sortiment och låna ut den för evigt. Den här modellen har dock mer eller mindre avvecklats eftersom detta inte är ett löfte någon kan hålla för upphovsrättsskyddade titlar; om förlaget förlorar rättigheterna till boken måste den ju dras tillbaka. Utlåningen började på allvar ta fart under covid-19-pandemin, men ännu under 2020 var utbudet

fortfarande relativt litet, och framför allt väldigt olika på olika bibliotek och spritt mellan flera olika plattformar och appar. Eftersom stycklicensen är den dominerande formen för nya titlar och kommuner i Finland kan variera väldigt i storlek har många mindre kommuner helt enkelt inte råd att bygga upp något större urval av efterfrågade titlar.

Under 2020 och 2021⁴⁴ drevs därför ett projekt under ledning av biblioteksnätets gemensamma tjänster på Helsingfors stadsbibliotek för att förbättra tillgängligheten till digitala böcker i hela Finland⁴⁵. Projektet rekommenderade⁴⁶ bland annat en gemensam aktör som samordnar de olika digitala tjänsterna och leverantörerna, liknande Det Digitale Folkebibliotek i Danmark men med hårdare central styrning av inköp för att balansera skillnaden mellan stora och små bibliotek, samt att "det skulle vara gratis för folkbiblioteken att delta". Framtiden får visa hur detta ska finansieras och vad som blir av detta. Den nuvarande upphandlingen går ut 2022, och det bedöms inte realistiskt att hinna bygga upp en nationell lösning innan dess.

En fråga som fortfarande diskuteras i Finland är också hur författare ska ersättas för digital bokutlåning⁴⁷; med stycklicens ersätts ju inte upphovspersoner per lån på samma sätt som i accessmodell, och än så länge ingår inte digitala lån i biblioteksersättningen, vilket en del förlag har använt som argument för att inte släppa digitala böcker till bibliotek.

Lärdomar

Vad tar vi då med oss av den här resan världen runt?

- Även om mycket finns att lära sig av hur man försökt lösa digital utlåning världen runt är den kanske viktigaste lärdomen att, såvitt jag kan hitta, ingen marknad har funnit en "perfekt" lösning. Oavsett affärsmodell, oavsett marknadsstorlek, oavsett hur den kommersiella sidan ser ut, så är varken biblioteken eller förlagen helt nöjda, och definitivt inte båda samtidigt.
- Förlagens invändningar mot biblioteksutlåning är inte nödvändigtvis beroende av den kommersiella marknadens storlek; argumenten låter ofta ungefär likadana oavsett om den digitala bokförsäljningen är i uppstartsfas eller en stor del av marknaden.
- Den dominerande affärsmodellen världen över är stycklicensmodellen ("One copy, one user"). Den gör det enklare för biblioteken att budgetera, men gör inte automatiskt att alla böcker är tillgängliga, eller att bibliotek har råd att ta in alla böcker som är tillgängliga. Tvärtom leder den ofta, speciellt om den är dominerande, till ett fokus på de mest populära titlarna medan bibliotek har svårt att få pengar över till äldre och/eller smalare titlar.
- Vill biblioteken kunna erbjuda både populära titlar och en djupare katalog med god tillgång till äldre och smalare titlar krävs på flera marknader en kombination av modeller – exempelvis stycklicenser ("One copy, one user") för nyare titlar och accessmodell ("Cost per circ") för äldre titlar.
- Ju fler leverantörer som finns på en marknad, desto större blir behovet av biblioteksdrivna/ägda infrastrukturer. Detta gäller både marknadsplatser och användarlösningar, inte minst i en värld där digitalt material nås via appar. Bibliotek bör kunna ha en sökbar katalog, och en app där man når alla digitala böcker.
- De engelskspråkiga marknaderna visar också både vikten av att ha ett stort antal digitaliserade titlar, och att få rättigheterna till dem. Digitala lösningar är inte ett tekniskt problem – tekniska problem kan alltid lösas – de är ett affärsproblem. Att en bok finns digitaliserad på engelska innebär inte att den finns tillgänglig för alla bibliotek i alla 67 länder där engelska är officiellt språk; varje marknad måste lösa avtalen på egen hand.

Lärdomar forts.

- Tankar om en nationell lösning för digitala böcker låter bra, men det behöver specificeras exakt vilka förväntningar som ställs på den, vad den ska göra och hur den ska finansieras. Kommunala bibliotek behöver fortfarande ha inflytande över hur de vill använda sina digitala tjänster, och en nationell plattform som samordnar frågor som till exempel avtal, infrastruktur, tekniska lösningar eller digitalisering av backlist är inte automatiskt en "lösning på frågan". Det Digitale Folkebibliotek är en organisation som ser väldigt lovande ut och bör följas närmare, och som visar att i slutändan är det biblioteken som behöver ta kontrollen över vad de vill ha ut av en tjänst; ingen utomstående kommer, till en låg kostnad, att förstå våra behov bättre än vi själva gör.

Kravområden

Det viktigaste med en bibliotekstjänst för digitala böcker är ju att den behöver uppfylla en, eller snarare flera, funktioner; att erbjuda biblioteken något de inte har utan den. Därför är det väldigt viktigt att definiera kraven biblioteken ställer på en sådan tjänst.

Syftet med det här dokumentet är inte att ställa specifika krav, utan att ringa in de områden som behöver kravställas för att få en tjänst värd pengarna. I det här avsnittet kommer jag därför att gå igenom ett antal huvudområden och bibliotekens behov inom respektive område, samt ringa in de krav som är möjliga eller önskvärda att ställa.

Innan jag går in på de specifika kraven finns ett par viktiga grundsatsar att tänka på:

- Det finns inga vattentäta skott mellan de här olika kravområdena, de påverkar alla varandra och kommer att flyta ihop till viss grad.
- Hur mycket vi än skulle önska en perfekt lösning kommer den med nödvändighet att bli en kompromiss; dels för att kommunerna inte sitter på obegränsade pengar att betala för detta, dels för att den svenska marknaden inte är stor nog att stödja ett stort antal tänkbara leverantörer, och dels för att det kommer att kräva ett givande och tagande mellan förlag och bibliotek.
- Det har gjorts förvånansvärt få breda undersökningar av vad användarna av bibliotekens digitala tjänster tycker om dem i dagsläget, och vad de skulle vilja ha i framtiden. Deras önskemål skulle i idealfallet tas in i än högre grad.
- I samband med att jag går igenom kraven kommer jag därför då och då att ta upp tankar som inte är helt realistiska att lösa inom en upphandling nu, men som borde vara ett mål vi kan arbeta mot på lång sikt – kanske aldrig nåbart, men en ledstjärna för att visa vad en digital bibliotekstjänst kunde vara. Dessa kommer, av litteraturhistoriska skäl, att inledas med meningen "I den bästa av alla tänkbara världar."

Utifrån detta blir kravområdena, i sammanfattning:

- **Affärsmodell:** Hur, och på vilka villkor, ska biblioteken betala för tjänsten?
- **Utbud:** Hur många, och vilka, medier ska ingå i tjänsten?
- **Prissättning:** Hur ska priserna regleras inom tjänsten?
- **Urval och friktion:** Hur ska biblioteken göra urval av medier inom tjänsten, och hur ska de kontrollera sina kostnader?
- **Data och statistik:** Hur ska biblioteken kunna följa upp användandet av tjänsten?
- **Teknik:** Vilka tekniska hjälpmedel kan användas för att göra tjänsten tillgänglig för användare?
- **Övrigt**

Kravområdena är ordnade i två grupper: De tre första är affärsmässiga krav som i slutändan behöver lösas via överenskommelser med förlag. De följande tre är i första hand tekniska krav som kan åtgärdas av en teknisk leverantör. I viss mån blöder dessa som sagt ihop, men det är bra att hålla i huvudet var grundansvaret ligger.

Affärsmodell

Affärsmodellen är det mest grundläggande, men också något av det som är svårast att hitta en bra lösning på, i en digital tjänst. Hur, och på vilka villkor, ska biblioteken betala vem för tjänsten? Eller för att gå till kärnan, vad är tjänsten egentligen? Låt oss åskådliggöra frågan med ett par exempel från andra områden:

- Netflix och liknande film- och TV-tjänster har en abonnemangsmodell, där användaren betalar en fast månadsavgift för att få obegränsad tillgång till allt som för tillfället finns i tjänsten. Netflix har i sin tur betalat upphovsrättsinnehavarna i förskott för (oftast tidsbegränsad) tillgång till de enskilda verken.
- iTunes har en styckprismodell, där användaren inte betalar en fast avgift utan i stället betalar för varje album, film eller TV-avsnitt de köper eller hyr. iTunes ersätter därefter upphovsrättsinnehavarna för det som sålts.
- Youtube har en så kallad freemium-modell, där användaren får tillgång till gratis innehåll i utbud mot att se på reklam. De kan även betala för att slippa reklam, kunna spela upp i bakgrunden etcetera. Upphovsrättsinnehavarna ersätts med en del av reklamintäkterna.

I exemplen ovan kan Netflixanvändaren titta obegränsat för en fast avgift eftersom alla användare gemensamt betalar för det samlade utbudet, samtidigt som Youtube och iTunes kan erbjuda ett mycket större utbud eftersom de inte behöver betala i förskott för de medier de erbjuder och varje användare bara behöver betala för just de medier hen själv förbrukar.

Men även om många ofta talat om bibliotekens behov av digitala böcker som "ett Netflix för böcker" är ingen av de här modellerna hållbar för en tjänst med offentlig finansiering och bibliotekens behov. Så vad behövs i det här fallet?

Läget för bibliotek idag

Som framgår av historiken ovan dominerar digitala boktjänster för svenska bibliotek idag av tjänsten Biblio från företaget Axiell Media, där böcker erbjuds för utlåning enligt två olika affärsmodeller:

- Accessmodell där biblioteken tar in böckerna gratis och (genom Axiell) betalar upphovsrättsinnehavarna i efterhand för varje lån som utförts. Varje bok kan lånas ut till flera olika användare samtidigt.
- Stycklicens där biblioteken betalar i förskott för 20 lån. När dessa lån är förbrukade behöver boken "köpas in" på nytt. Varje bok kan bara lånas ut till en låntagare i taget, om biblioteket vill kunna ha samtidiga lån behöver de antingen köpa in flera "exemplar" eller så måste låntagare stå i kö.

Som läget är nu används nästan uteslutande accessmodellen av svenska bibliotek.

	 Fördelar	 Nackdelar
Accessmodell	<p>Det kostar inget att bygga upp ett stort sortiment eftersom startkostnaden för en bok är 0 kr. Även mindre bibliotek kan ha samma sortiment som ett stort.</p> <p>Låg risk i och med att man bokstavligen betalar för det man får – om en bok bara lånas ut en enda gång så kostar bara det enda lånet.</p> <p>Etablerat sätt att låna ut böcker sedan nästan 20 år.</p> <p>Låntagare behöver inte stå i kö för att låna en digital fil – bra både för att avlasta populära titlar och ur pedagogisk synvinkel.</p>	<p>Svårt att ha kontroll över kostnader eftersom de drivs helt av vilka böcker låntagarna väljer att låna. Nuvarande lösning för detta är väldigt trubbig.</p> <p>Eftersom modellen framför allt är populär i Skandinavien kan det vara svårt att få in utländska böcker i den.</p> <p>Utlån till obegränsat samtidiga låntagare kan av en del förlag upplevas som ett hot mot deras abonnemangstjänster och försvåra förhandlingar.</p> <p>Karenstiden, som gör att böcker inte släpps till bibliotek förrän efter flera månader, är som vi sett i omvärldsanalysen inte unikt för accessmodell. Men det obegränsade antalet samtidiga lån kan göra karenstiden ännu mer frestande för förlag.</p>
Stycklicens	<p>Med betalning i förskott kommer inga överraskningar på fakturan.</p> <p>Naturlig begränsning av utlån på extra dyra titlar.</p> <p>Mer internationellt accepterad, vilket ger lättare tillgång till utländska böcker.</p> <p>Kan vara lättare att få en del förlag att acceptera eftersom den innebär en tydligare begränsning av antalet lån och därmed är ett mindre hot mot abonnemangsmodeller.</p> <p>Kan underlätta att ta in fler internationella distributörer på den svenska marknaden.</p>	<p>Låntagare måste stå i kö på populära titlar, vilket kan vara svårt att förklara och också innebär att digital bokutlåning inte avlastar köer på tryckta böcker lika väl.</p> <p>Kräver mer aktivt inköpsarbete, inklusive förnyelse av utlöpta licenser i de modeller där stycklicenserna är tidsbegränsade.</p> <p>En fjärrlanelösning kan behövas.</p> <p>Svårt för bibliotek, inte minst mindre bibliotek, att bygga upp ett stort sortiment eftersom allt måste betalas i förskott. Fokus på populära titlar framför smalare/äldre titlar.</p> <p>Osäkerhet – biblioteken måste betala oavsett om boken sedan lånas ut eller inte.</p> <p>Den nuvarande stycklicenslösningen (med tio lån/licens) upplevs av många som otillräcklig.</p> <p>Författare får inte ersättning per lån.</p>

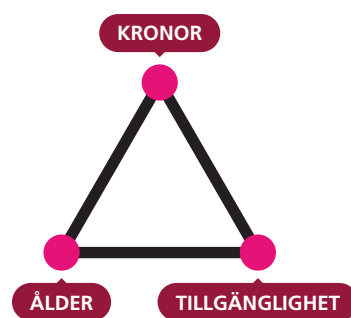
Ett nytt sätt att se kostnader?

Både utifrån erfarenheter i andra länder och utifrån de diskussioner som förts de senaste tio åren, inte minst i samband med SKL-upphandlingen 2018, är det tydligt att accessmodellen har många fördelar men även utmaningar som behöver lösas, framförallt vad gäller friktion – vilka låntagare ska få läsa hur mycket av vad? Samtidigt är stycklicensen inte en patentrösning den heller, och de andra modeller som prövats är i första hand aktuella för äldre titlar. Den stora frågan för varje förslag om hur "e-boksfrågan" ska "lösas" kommer alltid att vara: hur gör vi med de nyare, dyrare titlarna, för att biblioteken ska få tillgång till dem utan att budgeten spricker i alla sömmar?

Jag tror det är värt att tänka ett extra varv runt konceptet "kostnad". Ofta definieras den bara i rena kronor, som om det vore den enda variabeln. Det finns en gammal maxim inom tillverkningsindustrin att vi kan leverera det du vill ha på tre sätt: Snabbt, billigt och bra – men du kan bara välja två av dem samtidigt. På samma sätt vill jag mena att kostnaden för en digital produkt för bibliotek kan beskrivas i tre dimensioner:

- Kostnad i kronor – pris per lån, antingen betalat per lån eller i förskott och utslaget på antal lån, samt mängden arbete bibliotek behöver lägga på att ta in boken i sin katalog.
- Kostnad i ålder – hur gammal boken är, och hur länge biblioteken behöver vänta på att få tillgång till den.
- Kostnad i tillgänglighet – hur många som kan låna boken samtidigt, hur många böcker varje låntagare kan låna samtidigt, hur enkel boken är att få tag på för låntagare, hur många titlar ett bibliotek kan ha i sitt sortiment ...

Till viss del är detta samma sätt som vi traditionellt ser på utlåning av fysiska böcker på bibliotek: Priset du betalar för att låna en bok gratis är att du bara får ha den viss tid, och ju fler som står i kö (ju högre efterfrågan är), desto fler exemplar köper biblioteket kanske in för att öka tillgängligheten, men desto kortare är ofta lånetiden.

Ju hårdare krav man ställer på en av dessa faktorer, desto mer kommer de andra två att drivas åt andra hållet. Om en ny, eftertraktad bok ska ha (relativt) låg kostnad i kronor kommer den att behöva begränsas i tillgänglighet via antal samtidiga lån (stycklicens eller friktion); om den i stället ska vara tillgänglig för alla samtidigt (accessmodell eller omfattande inköp av stycklicenser) kommer kostnaden i kronor för inköp och arbete att stiga; och ska den vara både billig och brett tillgänglig kommer man kanske att behöva vänta tills boken är äldre. Det innebär inte att de tre faktorerna är det enda som påverkar, eller att de tre faktorerna alltid påverkas lika av varandra, men det är ett praktiskt sätt att tänka på saken.

Biblioteken kan inte tillgodose ALLA behov av läsning (se till exempel *eReolens vision*, sid 18) och har aldrig kunnat det i den tryckta världen heller; det är inte bibliotekens uppdrag att alla alltid ska ha omedelbar tillgång till allt som skrivits. Utmaningen är att skapa en rättvis och prioriterad fördelning – vilka vill vi ska kunna låna vad, när och hur? Vad är ambitionen/visionen med upphandlingen? Oavsett hur biblioteken ser på saken känns det tveksamt att EN modell kan lösa alla problem. Accessmodellen har fortsatt fler fördelar än nackdelar, men för att den ska fungera krävs väl genomtänkta verktyg som kan åstadkomma en rättvis och prioriterad fördelning av mediebudgeten.

Möjlighet att blanda modeller

I flera andra länder (se till exempel Danmark och USA) finns som standard att böcker görs tillgängliga som stycklicens innan de släpps i accessmodell. På så vis torde chansen öka att böcker görs

tillgängliga till bibliotek samtidigt som de släpps i andra kanaler; den stora kostnaden här blir kostnad i tillgänglighet – varje "exemplar" kan bara lånas av en person åt gången.

En upphandling bör, även om accessmodellen bör vara den som dominerar, kunna öppna upp möjligheten att på detta vis kombinera olika modeller – för att ge biblioteken större möjligheter att ge tillgång till efterfrågade titlar och kontrollera sina kostnader i samband med det, men också för att skapa ett förhållande mellan bibliotek och förlag som är hållbart på sikt. (I den fysiska världen har vi ju stor variation på lånetyper – från läsesalslån till snabbblån till sommarlån ...) Det är också värt att hålla i minnet att även om man i grunden måste betala för en tjänst på ett av två sätt – i förhand eller i efterhand – så finns det fler varianter att leka med än bara de två vi har i Sverige i dagsläget, till exempel Metered Access, Simultaneous Use, Abonnemang, eller Livstidslicenser (se kapitlet Omvärldsanalys).

Men även de här modellerna följer triangeln ovan. Ökad tillgänglighet kommer troligen att ge antingen högre ålder/längre väntetid, eller ökat pris (eller båda). Om man ser till de andra marknaderna är det sällan helt nya, efterfrågade böcker erbjuds enligt någon av dessa modeller. Stycklicens måste dessutom erbjuda fördelar som accessmodellen inte kan göra om det ska vara någon mening med det – som nämndes ovan har bibliotek redan haft tillgång till stycklicens från Axiell Media i många år utan att använda den eftersom villkoren inte upplevs goda nog.

För att säkerställa ett brett utbud (se kommande avsnitt) bör en upphandling också överväga att använda flera olika leverantörer, på samma sätt som görs med tryckta böcker där till exempel mångspråksutbud kan plockas från andra leverantörer om huvudleverantören inte kan leverera dem. Inte minst gäller detta om vi vill kunna ta in böcker på flera olika språk.

För att det ska fungera med flera olika modeller är det förstås också än viktigare att de är praktiskt möjliga att jobba med. Världens smartast uttänkta modell på papper kommer att förbli trubbig om det är för mycket jobb för pressade bibliotekarier (och förlagsanställda!) att göra alla detaljinställningar för varje bok. Vi återkommer till detta längre ner, framförallt i punkt 4: Urval och friktion.

Utbud

En av de frågor som kom upp efter upphandlingen 2018 var frågan om hur man ser till att en bibliotekstjänst innehåller ett utbud av titlar som är relevant för biblioteken – mätt inte bara i antal titlar, utan också vilka titlar. Detta är inte okomplicerat; för att tjänsten ska kunna fortsätta vara aktuell även under åren efter upphandlingen måste utbudet fortsätta fyllas på och utvecklas, så det kan inte i förväg definieras vare sig i ett fast antal titlar eller i specifika författare och titlar.

Utbud innebär här inte de böcker biblioteken erbjuder låntagarna, utan böckerna leverantören erbjuder biblioteken; det är sedan, precis som med tryckta böcker, upp till biblioteken att utifrån målgrupper, efterfrågan och prissättning bestämma vilka titlar de vill ta in (se kommande avsnitt). Det är dessutom inte ett krav som bara kan ställas på leverantörerna: Ingen leverantör kan tvinga förlag att tillgängliggöra böcker om förlagen inte tycker att det är en hållbar affär.

Hur mäter vi utbud?

Ett utbud kan inte bara mätas i antal böcker. Två olika böcker är inte alltid jämförbara produkter; någon som kommer till biblioteket för att låna David Lagercrantz' senaste bok kommer troligen inte att nöja sig med Bo Lagevi i stället. Bibliotekens uppdrag innebär att vi behöver erbjuda både bredd och djup, både allmänt populära och smala titlar. Ett utbud som omfattar 100 000 böcker som få vill läsa är alltså inte nödvändigtvis bättre än ett som omfattar 10 000 populära titlar, men det innebär inte heller att utbudet bara ska omfatta populära titlar.

Alltså måste vi se till flera olika faktorer, speciellt som det är svårt att specificera dessa i detalj eftersom vi inte vet exakt vilka titlar, vilka författare, vilka förlag, vilka trender på marknaden som är populära om några år.

Dessa är bland annat:

- **Ålder på titlarna.** Ett bra utbud behöver innehålla både nyare och äldre titlar; bibliotekens roll innebär att vi behöver kunna erbjuda den "långa svansen" – vilket innebär både odödliga klassiker och äldre titlar som kanske låg på topplistan för 10, 30, 50 år sedan. Här är digitala böcker en enorm resurs att utnyttja, och också en funktion som förlagen tycker om – 30 år gamla böcker säljer sällan, så biblioteksutlåning är en ren vinst för förlagen. Samtidigt behöver också de nyaste titlarna vara tillgängliga, inte minst för att med ett ökande ljudboksläsnande väljer vi bort en stor del av våra användare om inte någorlunda aktuella titlar finns tillgängliga som ljudböcker.
- **Nysläpp.** Det är viktigt att utbudet av böcker fortsätter fyllas på med nya titlar utan att det innebär att gamla titlar tas bort. Här är det återigen svårt att krävställa ett exakt mått på detta; vi kan inte sia om exakt hur bokmarknaden ser ut om några år, även de frikostigaste förlag kan stöta på avtalsproblem etcetera.
- **Förlag.** För att få ett så relevant utbud som möjligt är det viktigt att de större förlagen på marknaden är representerade, och att de har gått med på att erbjuda sina aktuella titlar. Men det ligger också i bibliotekens uppdrag att erbjuda bredd och djup, både fack och skön; utöver de största förlagen behövs alltså tillgång till den stora mängden mindre förlag, akademiska förlag med mera.
- **Språk.** Utöver svenska titlar efterfrågas även titlar på andra språk av svenska bibliotek. Detta gäller förstås titlar på engelska, men också på mångspråk – finska, arabiska, turkiska, persiska ... Det är väldigt svårt för en leverantör att lösa allt detta; en svensk leverantör kan inte lösa distributionsfrågan för irakiska förlag, och som 2018 års avtal visade måste även en internationell distributör som har många titlar på olika språk till försäljning få in dem i det aktuella avtalet. Offentliga tjänster som Världens Bibliotek eller Bläddra är väldigt välkomna, men erbjuder bara böckerna genom sin egen webblösning, utan möjlighet för folkbiblioteken att arbeta aktivt med dem. Finns möjlighet att få in deras böcker i bibliotekens samlingar? Det kräver en samordning av flera olika leverantörer.
- **Ej upphovsrättsskyddad litteratur.** När en bok inte längre omfattas av upphovsrätt (i regel 70 år från den sist döde upphovspersonens död) är det i princip fritt fram för vem som helst att ge ut den, och med e-böcker blir detta väldigt billigt att göra. Utbudet till bibliotek innehåller därför ett stort antal billiga utgåvor av samma titlar av dessa författare, med väldigt varierande kvalitet, samtidigt som många titlar inte finns digitaliserade alls. Följden blir att biblioteken får lägga kontinuerligt jobb på att sortera ut vilken av 30 olika utgåvor av *Markurells i Wadköping* som är värd att erbjuda. I idealfallet skulle biblioteken kunna kopplas direkt till arkiv som Project Gutenberg, Litteraturbanken och andra arkiv som erbjuder fri nedladdning av ej upphovsrättsskyddad litteratur. Samtidigt bör inte nya utgåvor av samma böcker vara omöjliga att ta in – nyöversättningar, kritiska utgåvor etcetera hör också till bibliotekens uppdrag. Men ett utbud blir inte bättre av att fyllas ut med ett stort antal i stort sett identiska böcker.
- **Livslängd.** Bibliotek behöver kunna ha ett grundläggande förtroende för att när de väl tagit in en bok så finns den kvar i deras sortiment. Detta kan inte garanteras fullt ut i en digital miljö; det är författaren (eller hans arvingar), genom sitt förlag, som har upphovsrätt för boken. Om distributören inte längre har

tillgång till titeln begår de alltså upphovsrättsbrott om de fortsätter låna ut (göra kopior av) titeln genom bibliotek. Men det bör åtminstone finnas en möjlighet att få tydlig information runt när titlar tas bort, i möjligaste mån förvarning om att en titel kommer att upphöra till ett visst datum.

- **Karenstid.** Karenstiden skulle egentligen försvunnit i och med den nya affärsmodellen Axiell Media lanserade 2014, men sedan dess har flera förlag smugit in den igen. Ett skäl till detta är troligen att många bibliotek har automatiserat sitt inval av digitala böcker och satt prisgränsen så lågt att förlagens nytgivna titlar ändå inte kommer in, och att förlagen då resonerar att det blir sak samma om de väntar sex månader att släppa dem till ett pris biblioteken är villiga att betala. Detta bygger dock på antagandet att alla bibliotek har samma strategi runt detta, vilket vi vet inte är fallet.

En enkel sammanfattning kunde vara att utbudet som biblioteken kan välja från behöver täcka en så stor andel som möjligt av den digitaliserade utgivningen. Biblioteken behöver kunna välja in rätt böcker, och sätta upp regler för sin utlåning, så effektivt som möjligt. Hur gör de det? Det kommer vi in på nedan.

Prissättning

Prissättning tas här upp under en separat punkt från affärsmodellen. Affärsmodellen är hur biblioteken ska betala; priset är vad de betalar. En efterfrågad bok blir inte nödvändigtvis billigare bara för att man väljer att betala den i förskott i stället för i efterskott eller liknande.

Som diskuterades ovan (*sid 9 ff*) har detta länge varit en av de största stötestenarna när det gäller digitala böcker på biblioteken. Så länge marknaden ser ut som den gör för förlagen, och finansieringen ser ut som den gör för biblioteken, kommer det troligen aldrig att finnas en perfekt lösning på detta

som gör alla parter lyckliga. Målet behöver snarare vara att dels att lyfta fram bibliotekens roll och betydelse för läsandet, dels att acceptera att det behöver kompromissas. Det här är inte en fråga som kommer att "lösas", mer än priset på mjölk någonsin kommer att "lösas" till både bönders och barnfamiljers fördel; det är en fortgående process. Vi har sett flera exempel (Bibblix till exempel) på att bibliotek och förlag tillsammans kan hitta konstruktiva lösningar på detta.

Faktorer att ta hänsyn till här är till exempel:

- ➔ **Priser bör variera med ålder.** Elibs prismodell före 2014 ger ett exempel på vad som händer när man antar att alla böcker, oavsett ålder, innehåll, popularitet, längd, etc kan ges ett enhetligt pris. Resultatet blir att nyare böcker inte görs tillgängliga eftersom många förlag ser dem som en förlustaffär, och att äldre böcker tvärtom blir för dyra. Precis som med tryckta böcker måste det alltså vara möjligt för två digitala böcker att ha olika priser. Bokens ålder är absolut inte det enda relevanta måttet där, men det är enkelt att kravställa, kommunicera och automatisera.

- ➔ **"Hårda" prisgränser?** I den förra SKL-upphandlingen, liksom i flera andra försök att "lösa" frågan, försökte man skapa en prisstruktur med enhetliga priser enbart utifrån en boks ålder. Problemet är att även om man utgår från att en boks värde enbart varierar med ålder (något man som sagt inte kräver för tryckta böcker!) så kan olika förlag ha väldigt olika prisstrategier och digitala strategier. Oavsett var man lägger prisnivån finns därför en risk att prisgränser angivna i exakta belopp ("nya titlar ska kosta 36 kr/lån, varken mer eller mindre") kommer att begränsa hur många böcker som görs tillgängliga, oavsett var prisgränsen sätts. Det försvårar också framtida förhandlingar mellan förlag och bibliotek om priserna ligger helt fasta – vad finns då att prata om?

Ett möjligt alternativ till hårda prisgränser vore en pristrappa med olika intervall, där förlag förbinder sig till exempel till prissänkningar efter en viss tid utan att dessa prissänkningar sätts till exakta belopp.

➔ **Det måste löna sig att sänka priser.** Svenska förlag är i regel bra på att följa principen att böcker ska bli billigare i takt med ålder och att efterfrågan minskar; kruset är att priset på en bok må påverka bibliotekets beslut att ta in boken i sin katalog, men det påverkar inte låntagarens beslut att låna boken när den väl finns där. Låntagaren kan inte låna fler exemplar av en bok som kostar 3 kr/lån än av en bok som kostar 30 kr/lån. För att uppmuntra till att fortsätta sänka priser på äldre böcker under den gräns de flesta bibliotek sätter för inval bör man ta hänsyn till detta. Jag återkommer till detta under Inval nedan.

➔ **Dialog mellan bibliotek och förlag.** Det är inte hållbart om prisdiskussionen om digitala böcker flammar upp på kultursidorna vart femte år innan parterna motvilligt sätter sig vid förhandlingsbordet. Större bibliotek eller regionbibliotek har visserligen möjlighet att bjuda in förlagsrepresentanter för att diskutera priser, och det finns positiva exempel på detta, men i idealfallet skulle det finnas en mer fortlöpande dialog på riksnivå. Ett problem här är att veta vilka de lämpliga parterna vore; för biblioteken kanske Kungliga biblioteket, för förlagen kanske Förläggarföreningen och Nordiska oberoende förlags förening?

➔ **Titlar som faller utanför upphandlingens prisgränser får inte vara oåtkomliga.** Det nuvarande avtalet de flesta bibliotek har med Axiell Media är inte exklusivt, och det är viktigt att även framtida avtal inte låser in biblioteken i enbart det utbud som förhandlats fram. Om upphandlingen sätter ett maxpris behöver det fortfarande vara möjligt för bibliotek som vill det att köpa in titlar som faller utanför upphandlingen. Detta gäller

även möjligheten att ta in böcker på andra språk – som rapporten *Medieutredning vid Regionbibliotek Stockholm* konstaterar är det här redan ett problem att göra inom upphandlade avtal för tryckta böcker⁴⁸, och det blir inte ett mindre problem med digitala böcker.

Urval och friktion

Det här avsnittet handlar om hur biblioteken praktiskt gör ett urval bland de titlar som erbjuds av förlagen, och hur de har kontroll över sin budget. Dessa två frågor samlas eftersom oavsett affärsmodell är kostnaden en direkt funktion av vilket urval biblioteket gör.

Bibliotek, vare sig de sköter e-medier på kommun- eller regionnivå, behöver kunna ha kontroll över vilka titlar de väljer att ta in i sitt sortiment och utforma arbetssätt som passar dem. Men med i skrivande stund över 100 000 titlar och nya boksläpp löpande behövs därför verktyg som både stora och små bibliotek har praktisk möjlighet att jobba med.

Denna funktion kommer förstås att behöva se olika ut beroende på vilken affärsmodell som används. Inte minst gäller detta friktion, det vill säga de verktyg som används för att ha kontroll över budgeten.

➔ **Automatisering vs manuellt arbete.** Den nuvarande modellen ger bibliotek möjlighet att automatisera sitt urval utifrån pris per lån, med möjlighet att sätta individuella regler per förlag eller undanta vissa förlag helt. De kan alltså sätta till exempel regler som säger:

1. "Välj in alla böcker som kostar 30 kr/lån eller mindre."
2. "Välj in alla böcker från Pålitliga Populära Förlaget AB som kostar 60 kr/lån eller mindre."
3. "Välj aldrig automatiskt in böcker från Luriga Skojarförlaget HB."

Utöver, eller i stället för, detta kan de också göra manuella urval genom att söka på olika söktermer

och klicka för vilka böcker de vill ta in, och i vilken affärsmodell. De flesta bibliotek använder i dagsläget någon form av den automatiserade funktionen, ofta kombinerat med mer eller mindre jobb med den manuella för att välja in eller bort enstaka titlar; en minoritet använder enbart den manuella funktionen. Ju större utbudet av böcker blir, desto mer jobb blir det att göra allt detta manuellt, men desto trubbigare blir också automatiska funktioner.

För att en manuell invalsmetod alls ska vara användbar i ett sortiment på hundratusentals titlar krävs förstås att den gör det möjligt för en biblioteksmedarbetare med begränsad tid att kunna använda den. Ett ord som kom upp gång på gång i mitt förarbete för denna rapport är "lätt". Men "lätt" kan inte vara det enda kravet; att söka i ett stort sortiment behöver vara lätt att göra, men kunna hantera komplexa frågor.

Modern teknik innebär många sätt att underlätta detta i form av "smarta" system som kan hjälpa till att göra urvalet, till exempel utifrån tidigare inköpsbeslut; sådana kräver förstås bättre metadata (se nedan). De kräver också tydlighet i hur de fungerar; inköpssystem behöver stödja bibliotekarierna, inte ersätta dem.

→ **Metadata.** För att kunna styra både manuellt och automatiskt urval i så detaljerat som möjligt krävs att biblioteken har tillgång till pålitlig och fortlöpande uppdaterad information om böckerna när de väljer in dem. Detta inkluderar till exempel:

- information om förlag och författare,
- pålitliga ämnesord/kategorier, bättre än de som erbjuds idag,
- översättare – inte minst när det gäller frågan om att välja mellan 20 olika utgåvor av en icke upphovsrättsskyddad titel (se ovan) och
- utgivningsdatum – både för den aktuella utgåvan och när texten först gavs ut; en nyutgåva av *Bellmans epistlar* är inte nödvändigtvis en helt ny bok.

→ **Katalogposter.** För att bibliotekens digitala böcker ska kunna visas i bibliotekens egen databas behöver de ha katalogposter. Dessa bör i idealfallet kunna innehålla samma informationsmängd som motsvarande katalogpost för bokens tryckta upplaga. Detta kräver en koppling till Libris arbete.

→ **Ändringshantering.** I den mån man väljer in böcker i accessmodell utifrån ett visst pris per lån är det också viktigt att kunna välja bort böcker om de prishöjs över en viss nivå. Denna funktion finns redan i dagsläget genom Axiell Media-avtalet men kan förbättras.

→ **Hela verk vs delar av verk.** En regelbundet återkommande fråga handlar om förlag som släpper böcker både i sin helhet och uppdelad på individuella kapitel. Det kan absolut finnas legitima skäl att vilja erbjuda noveller både som enstaka lån och i samling, men det ställer krav på både invalsverktyg (så att bibliotek vet vad de tar in) och utlånegränser – en låntagare som lånat två korta noveller är inte nödvändigtvis glad när hen sedan måste vänta en vecka på att låna två till.

→ **Historik.** En funktion många efterfrågat är möjlighet att se historik för både invalda och bortvalda böcker – när och på vilket sätt boken blev invald/inte invald/bortvald, prishistorik, vilken användare som valt in/bort en titel etcetera.

→ **Delning av urval.** Det har ibland uttryckts önskemål om att kunna "dela" sortiment mellan olika bibliotek, så att ett större bibliotek eller en sammanslutning av bibliotek kan göra ett urval som mindre bibliotek sedan kan "abonnera" på och därmed inte behöva lägga lika mycket arbete på urvalsjobbet. Det är troligen i första hand intressant för böcker i accessmodell.

➔ **Budgetkontroll/Friktion.** En av de viktigaste frågorna runt priser på digitala böcker, och den som oftast kommer upp i debatten runt dem, är hur bibliotek ska kunna ha kontroll över kostnaderna de medför.

För accessmodeller, där kostnaden till stor del styrs av låntagares val och biblioteken därmed inte kan bestämma i förhand exakt vad utlåningen kan kosta för en given period, är detta extra viktigt. I dagsläget, med Axiell Medias accessmodell, har bibliotek möjlighet att sätta följande inställningar:

- Ett maxantal för hur många lån en låntagare kan göra per vecka eller månad.
- En maxkostnad per månad eller kvartal. Om utlåningen överstiger denna kostnad (och biblioteket inte höjer den) stängs utlåningen av till slutet av perioden.
- En maxkostnad för en bok per månad eller kvartal. Den här funktionen är tänkt att förhindra att enstaka populära titlar äter upp en stor del av budgeten, och innebär att om någon eller några böcker lånas ut för mer än den angivna summan inaktiveras de från sortimentet, men övriga böcker kan fortsätta lånas ut.

De här spärrarna har ofta setts som otillräckliga, och en bra lösning borde kunna erbjuda fler möjligheter som till exempel att kunna sätta olika parametrar för e-böcker och ljudböcker eller för vuxen- och barnböcker, att kunna sätta mängden lån en låntagare kan göra i kronor snarare än exemplar (se nedan) etcetera. I slutändan kräver en accesslösning just dessa utvecklade parametrar för att mediebudgeten ska kunna användas rätt.

När det gäller stycklicenser, där kostnaderna kommer i förskott, blir naturligtvis kraven annorlunda. Det viktiga i det läget blir att ge bibliotek bra verktyg för att kunna se hur stor del av sin budget de använt, vad den lagts på etcetera. Se gärna exempel⁴⁹ på hur Overdrive löst detta.

I den mån en framtida lösning innebär en kombination av olika modeller blir detta naturligtvis än viktigare – bibliotek behöver t ex kunna avsätta en del av sin budget för stycklicenser och en del för accessmodeller, flytta medel mellan olika budgetar etcetera.

Exempel: Götabiblioteken

I samband med att Elib lanserade sin nya affärsmodell för digitala böcker med varierande priser 2014 valde biblioteken i Östergötland, Götabiblioteken, att lansera ett eget sätt att visa de böckerna för låntagare och hantera hur många böcker låntagare kunde låna. I stället för en ganska trubbig spärr där låntagare kunde låna två böcker i veckan oavsett pris kunde nu låntagare antingen låna fler billigare böcker eller färre dyrare böcker:

Vi delade in e-böckerna i poäng som utgick från priset. Varje person hade 12 poäng per månad att låna för, vilket motsvarade 120 kr. En bok som kostade upp till 10 kr motsvarade en poäng, 20 kr, 2 poäng och så vidare upp till 120 kr 12 poäng. Då kunde du välja som låntagare om du ville ha 12 billiga böcker eller fyra halvdyra osv. Poängen stod sedan på varje bok och det syntes på ditt konto hur många poäng du hade kvar att låna för. Systemet funkade i vilket fall tämligen bra och folk köpte logiken i det.

E-bokstjänsten fanns på en egen webbplats och i det här läget hade Götabiblioteken totalt 15 webbplatser. En för varje kommun plus en gemensam. Modellen försvann på grund av många parametrar, men en stor del i det var integreringen av e-böckerna i den gemensamma katalogen samt valet att gå över till en gemensam webbplats.⁵⁰

Götabiblioteken byggde själva denna lösning ovanpå samma API-lösning som Elib erbjöd alla bibliotek. Flera bibliotek uttryckte intresse för en liknande lösning men hade inte möjlighet att göra anpassningen i sina webblösningar. Detta gjordes dessutom innan det fanns en gemensam app för digitala böcker, något som naturligtvis gör det svårare att lansera olika friktionsmodeller på olika bibliotek.

Men det visar (liksom även det danska exemplet) att det finns fler möjligheter att variera låneregler än de som används idag.

Data och statistik

I frågan om vad bibliotek betalar för en tjänst ingår förstås frågan vad de får för pengarna; utan att veta det är det lätt att varje kostnad alltid känns för hög. Det finns egentligen inget skäl att acceptera sämre statistik för digitala boklån än vi har för fysiska lån; ändå jobbar många bibliotek ännu 20 år efter att de började låna ut digitala böcker ofta delvis i blindo. För att kunna se vad vi får för pengarna behöver vi kunna ta ut information om vad biblioteken lånat ut i rimlig detalj, både på kort sikt och över längre perioder. Samtidigt finns också behov till samkörning med bibliotekssystem för att kunna ta ut jämförande statistik.

Statistik direkt hos leverantören

Statistiken som måste kunna hämtas från leverantören gäller framför allt statistiken över användningen av tjänsten på biblioteksnivå, för att biblioteket ska kunna hålla koll på vad tjänsten kostar och vad som drar kostnaderna. Detta gäller exempelvis:

- Utlåning uppdelad på olika medietyper, målgrupper, kategorier, prisgrupper, utgivningsår etcetera.
- Dagliga rapporter över trendande titlar, topplistor etcetera.
- Lån per titel – hur mycket har just den här boken kostat oss?
- Kostnader för utlåning, inklusive uppdelat på prisnivåer – kommer kostnaderna från de högst satta böckerna eller bred utlåning av billigare böcker?
- Inte minst för stycklicenser är det extra viktigt att hålla fortlöpande koll på hur utlåningen fortskrider; med ett begränsat antal utlån per titel måste man kunna se vilka titlar som börjar ta slut, hur man enkelt fyller på dem etcetera.

Statistik i bibliotekens egna system

Eftersom leverantören bör ha begränsad tillgång till persondata för låntagare kommer det alltid att finnas information som inte går att hämta ut ur leverantörens administrationsgränssnitt. Bibliotek har också behov av att kunna göra komplexa statistikrapporter som oftast inte går att fördefiniera i en leverantörs gränssnitt. I den bästa av alla tänkbara världar bör därför också biblioteket kunna läsa in data om digital utlåning i sitt bibliotekssystem och inkludera den i sina statistikmoduler där. (Om biblioteken har tillgång till fler än en leverantör blir detta naturligtvis ännu viktigare.) Detta borde vara tekniskt görbart eftersom lån av digitala medier valideras mot bibliotekets bibliotekssystem.

Med tillgång till detta i bibliotekssystemet skulle sedan biblioteket kunna se till exempel:

- demografiska data över utlåning – var i en kommun utlåning sker, vilka åldersgrupper som lånar, vilka målgrupper man når och inte når, vilka behov man inte möter etcetera,
- antal aktiva låntagare, och genomsnittligt antal lån per låntagare – inte minst viktigt för att kunna bedöma hur låneregler behöver sättas och
- jämförelser mellan fysiska och digitala utlån – i vilken mån de når olika målgrupper, i vilken mån de fyller olika behov, var "hålén" finns i katalogen etcetera.

Teknik

Med teknik avses här i första hand den teknik som används för att sköta själva utlåningen av böcker till låntagare: applösningar, webblösningar, API:er, med mera. Det är en poäng med att sätta tekniken långt ner på kravlistan; den är naturligtvis helt nödvändig för att kunna låna ut digitala böcker, men den är ett verktyg för att nå ett mål, inte målet i sig. Den flashigaste användarlösning i världen kan inte göra en bra lösning av ett dåligt avtal. Detta är inte minst viktigt att påpeka eftersom tekniken ofta

förts fram som något som (ofta på ospecificerat vis) kommer att förbättra bibliotekets tjänster och sänka kostnaderna utan att ta hänsyn till de övriga kravområdena.

Med det sagt behöver naturligtvis en del tekniska lösningar finnas med i en digital boklösning, och en välfungerande teknisk lösning bör kunna göra det möjligt för biblioteken att arbeta aktivt med sitt digitala utbud gentemot låntagarna – att ha ett digitalt skyltfönster där de kan fungera som ett bibliotek snarare än bara en gratis mediadatabas. Viktiga frågor här är till exempel:

→ **Applösning.**

- I den bästa av alla tänkbara världar skulle vi vilja se en gemensam applösning framtagen av bibliotek, för bibliotek, som skulle göra det möjligt att samla flera olika leverantörer i en och samma plattform, liknande New York Public Librarys SimplyE. Bibliotekens digitala böcker borde finnas tillgängliga i ett och samma administrationsgränssnitt, en enda app för låntagare, utan andra avtals- eller kostnadsmässiga krav än att ha ett bibliotekskort i ett anslutet bibliotek, och kunna hantera alla de format som biblioteket tillgängliggör. Försök till en sådan app har gjorts vid flera tillfällen – se till exempel Kaliber och Bibblix. I det korta loppet är det osannolikt att detta kan krävställas, det skulle kräva ett samarbete mellan svenska bibliotek som har kompetensen och budgeten att utveckla detta, inklusive den infrastruktur som skulle krävas bakom.

Men för att gå in på vad som krävs av en upphandlad app bör den ...

- kunna hantera både e-böcker och ljudböcker,
- vara tillgänglig och begriplig för så breda målgrupper som möjligt. Detta innebär inte minst att den behöver följa tillgänglighetskrav, men också att den minst bör vara tillgänglig på svenska, gärna också engelska

och andra brett talade språk, samt ha ett kontrollgränssnitt som påminner om andra liknande appar,

- inte kräva tredjepartstjänster såsom Adobe Digital Editions, Facebook- eller Googleinloggning, el dyl. Den får heller inte vara åldersbegränsad eller kräva betalning från låntagarens sida,
- fungera både som fristående app och, via koppling till låntagarens konto i biblioteks-systemet, vara kopplad till bibliotekets webbgränssnitt så att lån som görs på ett kort är tillgängligt oavsett plattform,
- fungera som digitalt "skyltfönster" där biblioteket kan kontrollera vilka böcker som visas upp för låntagare i form av topplistor, tipslister, listor över böcker kopplade till ett aktuellt ämne eller tema etcetera,
- ha tillgång till god metadata som gör det möjligt för både låntagare och bibliotekspersonal att använda exempelvis kategorier, genrer, ämnesord etc för att söka eller skapa listor i appen,
- kunna hantera köer på böcker om stycklicens används och
- ha offlinekapacitet så att låntagare kan ladda ner böcker när de har tillgång till WiFi och sedan lyssna på dem utan krav på uppkoppling.

→ **Integritet.** Det är väldigt viktigt att persondata för låntagarna i första hand ligger hos biblioteken, och att så lite information som nödvändigt passas vidare till den tekniska leverantören. Här gäller det att allt anpassas till GDPR. Samtidigt behöver låntagare kunna logga in i systemet både med bibliotekskortsnummer och personnummer, eftersom de flesta bibliotek jämställer dessa.

→ **Algoritmer.** Vi kommer i allt högre grad att se "smarta" lösningar med delvis algoritmdrivna digitala assistenter, AI-lösningar och dylikt som hjälper individuella användare att hitta rätt information; något som är väldigt lockande för en låntagare som ska hitta något de vill

läsa i en katalog på 100 000 titlar. Det är då viktigt, med tanke på bibliotekens samhällsuppdrag, att sådana här lösningar är transparenta och att de inte samlar in information i onödan.

Låntagare, även de som inte är tekniskt kunniga, ska kunna veta vad tekniken vet om dem.

- ➔ **API.** För att biblioteken ska kunna sköta e-boksutlåning via sina webbplatser, och för att i framtiden eventuellt kunna konstruera egna applösningar, behöver leverantören tillhandahålla ett API där biblioteken kan läsa in all teknisk information relaterat till tjänsten.
- ➔ **Support.** Detta ska vara en bibliotekstjänst. Biblioteken bör därför vara förstalinjesupport; har du som låntagare problem med tjänsten ska du kunna vända dig till din lokala bibliotekarie, inte till ett anonymt företag. Det leverantören behöver kunna lova är god andralinjesupport så att biblioteken har någon att vända sig till, och en god support-databas där biblioteken kan läsa sig till (och gärna, via API, läsa in och visa upp på sin egen webbsida) lösningar på vanliga problem.
- ➔ **Vidareutveckling.** Vi kommer aldrig att komma till ett läge där tekniken är "färdig", utan tekniska lösningar behöver kunna fortsätta utvecklas – på den relativt korta skala som ett avtal gäller omfattar detta till exempel att upptäckta problem åtgärdas och att appar fortsätter att fungera i nya versioner av iOS och Android, men även att eventuella nya e-boksformat behöver tas hänsyn till, att det finns vägar för bibliotek att föreslå förbättringar med mera.
- ➔ **Testning.** Det är svårt att garantera att en applösning testas på alla tänkbara apparater, men leverantörer bör behöva visa att de har rutiner på plats för att tekniska lösningar har

testats och uppfyllt testkrav innan de släpps till biblioteken och deras låntagare. Bibliotekens låntagare ska inte vara betatestare. En dålig lansering av en teknisk plattform kan skada förtroendet för tjänsten på mycket lång sikt.

- ➔ **Icke-exklusivitet.** Bibliotek bör i möjligaste mån inte vara tvingade att använda leverantörens tekniska lösningar om de kan bygga en bättre lösning – vare sig i webb- eller i appformat – själva.
- ➔ **Administrationsgränssnitt.** Ju fler olika leverantörer som används, desto mer växer behovet av ett gemensamt administrationsgränssnitt med gemensamma parametrar att ställa in för att göra det möjligt för bibliotek – speciellt bibliotek som inte kan sätta personal på detta på heltid – att faktiskt arbeta med tjänsten.

Övrigt

Det finns absolut fler kravområden vi kan ta upp utöver dessa, men som vi inom arbetsgruppen har bedömt det är det de ovanstående som är de viktigaste. Utöver dem finns förstås frågor som:

Tillgänglighet

Digitala boklösningar behöver förstås möta de tillgänglighetskrav och lagar som gäller för biblioteken under avtalstiden för att vara användbara för så många människor som möjligt. Webbtillgänglighetsdirektivet gäller redan och från 2025 gäller tillgänglighetsdirektivet, som uttryckligen nämner digitala boklösningar⁵¹. Dessa behöver tas hänsyn till av alla lösningar som ska användas på bibliotek. Om inte kraven kan uppfyllas direkt så ska detta bedömas och leverantören presentera en plan för hur dessa ska nås, när och hur och upphandlande part ha en plan för hur det ska följas upp.

Katalogposter

Som nämndes ovan är det viktigt att digitala böcker har tillgång till fullgoda katalogposter och är möjliga att visa i bibliotekets katalog. Detta kräver samarbete mellan leverantören av digitala böcker och Libris.

Tredjepartsinloggnings

Jag nämnde ovan att biblioteksappen inte bör kräva Facebook-, Google- och liknande inloggnings. Detta bör, i min mening, vara något som gäller genomgående i en bibliotekslösning, både för låntagare och biblioteksanvändare. Det finns flera skäl till detta; dels att minska risken att företag kan ändra sina villkor och därmed kräva förändringar i systemet, dels av integritetsskäl (vi bör veta var våra persondata tar vägen), dels för att biblioteken principiellt inte i onödan bör göra sig beroende av större kommersiella företag för att våra grunduppgifter ska fungera.

”Smarta” lösningar

Som jag nämnt ovan kommer vi överhuvudtaget att se fler ”smarta” lösningar, där olika former av självlärande system hjälper till att underlätta sökning i allt mer omfattande informationsmängder. Detta är inte science fiction, det är precis så Google har fungerat i många år nu, och det behöver inte vara tabu för bibliotek. Men det är ändå viktigt att sådana lösningar i möjligaste mån är tydliga och under bibliotekens kontroll. Om biblioteken ska vara informationsexperter är det viktigt att vi kan veta vad som händer med den information vi arbetar med.

Just därför att tekniken erbjuder så många möjligheter är det viktigt att veta vad vi ska använda dem till och inte springa rakt in i dem. Om en app erbjuder oss att mäta exakt var i en bok låntagarna slutar läsa eller vad de stryker under bör vi fråga – vem tar del av den informationen? Går den bara till biblioteken (och i så fall, vad ska vi ha den till, och vem gör analysen?) eller också till leverantören, förlagen, vem? Om appen samlar in information om våra låntagare, till vems nytta är det? Allt detta är sådant man behöver tänka igenom *innan* informationen börjar samlas in. Här bör samma försiktighetsprincip gälla som inom GDPR: användarna ska inte bli förvånade över att veta vilken information vi samlar in om dem.

Slutsatser

Vad är det digitala biblioteket vi ser framför oss?

I den bästa av alla tänkbara världar kan biblioteken agera som bibliotek fullt ut i den digitala världen. Tillgången till digitala och fysiska medier är anpassad till användarnas behov och preferenser, eftersom både webbkataloger och appar ger tillgång till båda. Biblioteken har goda möjligheter att agera som bibliotek även i den digitala sfären, med kontakt med sina låntagare och bra möjligheter att visa upp sina medier. Biblioteken är en del av lösningen för att tillhandahålla backlist genom samarbete runt digitaliseringsprojekt där upphovsrättsinnehavarna får en självklar del av kakan. Biblioteken arbetar för att digitalisera sitt lokala material och dela det med varandra. Bibliotek samarbetar med bibliotek och leverantörer i andra länder för att tillhandahålla medier på andra språk än svenska. Det finns ett nationellt kontor av något slag som hjälper till att samordna allt detta, lösa avtals- och teknikfrågor och ger biblioteken möjlighet att agera utifrån sina egna behov i den digitala världen på samma sätt som de i decennier gjort i den analoga.

Men till detta kommer vi inte i ett slag. Det har talats länge om behovet av en "nationell samordning" av digitala böcker, ofta utan att det specificerats exakt hur en sådan ska fungera (även om rapporten *Biblioteket i skyn* kom långt). Det är den här rapportens författares åsikt att de stora vinsterna med en regional eller nationell samordning i första hand ligger på det tekniska/infrastrukturella/avtalsmässiga planet. Vi kommer aldrig, åtminstone inte utan en rejäl politisk omläggning, få en situation där en statlig myndighet är beredd att betala kommunbibliotekens kostnader för digitala böcker (och varför skulle de göra det bara för de digitala?). Precis som med fysiska medier bör det faktiska ansvaret för mediebeslut fortsatt ligga på kommunnivå, vilket naturligtvis inte bör utesluta samarbeten, där exempelvis gemensamma redaktioner på regionnivå får ett delegerat ansvar.

Vi bör inte behandla digitala böcker som en extraordinär IT-kostnad, eller som en "effektivisering" som på något magiskt odefinierat vis ska leda till sänkta kostnader. Biblioteken ska kunna erbjuda läsning, och digitala böcker bör inte ses som mer udda än fysiska medier. Samtidigt behöver man inse att vi aldrig kommer att få en lösning där digitala produkter fungerar precis som analoga.

Därför kan vi ta med oss ett antal slutsatser inför ett upphandlingsarbete för digitala böcker:

- De kravområden som listas i kapitlet med samma namn behöver alla tas hänsyn till i en upphandling, även om alla inte kan lösas permanent i den. Det är inte upp till den här rapporten att bestämma hur de ska viktas eller utformas, men de är ett bra ramverk för att samla de kravspecifikationer en upphandling behöver göra i samband med biblioteken.

Slutsatser forts.

- Kostnader bör inte enbart mätas i rena kronor, se kostnadsmodellen på sidan 25 f. En efterfrågad bok som kostar 20 kronor om ett år är inte nödvändigtvis billigare än en som kostar 45 kronor idag. Upphandlingar av tryckta böcker tvingar inte bibliotek att vänta på pocketutgåvor, och på samma sätt bör den om digitala böcker inte tvinga bibliotek att vänta.
- Avtalet ska inte vara friktionen. Olika bibliotek har olika önskemål på tjänsten, och varje modell som sätter hårda gränser på priser eller tillgång kommer att ställa till det inte bara för förlagen utan också för biblioteken – både i vad som erbjuds och vad som kan lånas ut. Det är också viktigt att avtal inte är exklusiva; bibliotek med olika behov och strategier bör inte vara bundna till en minsta gemensam lösning.
- Accessmodellen bör även fortsatt vara huvudmodell, men vi bör inte utesluta en lösning som kombinerar olika affärsmodeller – exempelvis stycklicens för nyutkomna titlar och accessmodell efter ett visst antal månader. Det är fortsatt accessmodellen som gör det möjligt för biblioteken att bygga upp stora kataloger med digitala böcker och inte minst erbjuda både bredd och djup. Och även om böcker i grund och botten måste betalas antingen i förskott (med risken att man betalar för lån som aldrig görs) eller i efterskott (med risken att kostnader springer iväg) finns, som både amerikanska och danska marknaden visat, möjlighet att variera dessa modeller.
- Enhetliga och/eller fasta priser har en utestängande effekt. Precis som med tryckta böcker är det inte en naturlag att alla digitala böcker måste ha samma pris, och biblioteken kan inte tvinga på förlagen lägre priser än de är villiga att acceptera.
- Dialog mellan biblioteks- och förlagsrepresentanter, som tar hänsyn till både små och stora aktörer, är viktig både under upphandling och under fortlöpande avtal, både för att säkerställa att det fungerar nu och att det fortsätter fungera i framtiden. Avtalet måste ta höjd för möjligheter att förhandla vissa detaljer under avtalets löptid om den dialogen ska vara meningsfull. Öppen konflikt mellan förlag och bibliotek har sällan lett till bättre tjänster och bättre förståelse.
- I den bästa av alla tänkbara världar skulle det finnas en nationell teknisk lösning liknande den som NYPL har byggt, eller Det Digitale Folkebibliotek håller på att bygga, där olika leverantörers utbud kan pluggas in och göras tillgängliga till bibliotekens låntagare genom en gemensam app. Detta kräver dock en organisation (och en finansiering) som inte existerar i skrivande stund.

Slutsatser forts.

- Biblioteken kommer aldrig att kunna dominera marknaden. Det har inte minst covid-19-pandemin visat; trots att många svenska kommuner höjt budgeten för digitala lån har abonnemangstjänsterna tjänat mer pengar än någonsin förut⁵². Så länge bibliotekens budget ligger relativt fast har de redan fyllt den plats på marknaden de kommer att kunna ta; det vi kan göra är att bygga lösningar som låter oss använda de pengarna på bättre sätt.
- Biblioteken är en pålitlig partner för förlagen, som är villiga att pröva nya lösningar, som alltid betalar för sig, som bidrar till att skapa nya läsare både av digitala böcker och i allmänhet, som genom sin blotta existens som läsfrämjande organisationer marknadsför de produkter både små och stora förlag vill sälja.
- Därför är verktyg för att hantera tjänsten, att anpassa den till bibliotekens behov och önskemål och budgetar, av yttersta vikt. Detta inkluderar bland annat lätt-använda men komplexa invalsverktyg, finkornigare budgetkontroll, bättre statistik etcetera. Det inkluderar även verktyg för förlagen så att de har möjlighet att faktiskt arbeta aktivt med sina priser utan stora arbetsinsatser, inklusive möjligheter att automatisera.
- Ingen lösning vi förhandlar oss fram till kommer någonsin att vara perfekt eller färdig. Vi är mitt i en utveckling som revolutionerats – inte bara rent tekniskt - ungefär vart femte år och kommer att fortsätta göra det. Vi kan inte eliminera den osäkerheten; men vi kan ta fram verktyg som hjälper oss att hantera den.
- Önskemål behöver ta hänsyn till att Sverige är en relativt liten marknad, och att biblioteken troligen inte kommer att få en enorm budget för detta; vi kommer aldrig att ha en stor mängd leverantörer som slåss med varandra för att komma åt biblioteksbranschen.
- Biblioteken måste ha möjlighet att agera som bibliotek. Inte som gratistjänster med sökbara databaser, utan även kunna arbeta med att utforma egna arbetssätt för inval, lyfta fram medier, jobba läsfrämjande, nå och bli nådda av sina låntagare. Ingen kan bibliotek bättre än biblioteken och våra användare; det är våra kunskaper som måste få styra hur vi utformar tjänsterna – men det kräver också att vi vet vad vi vill ha, och vad vi ska ha det till.

Definitioner

E-bok: En bok i (huvudsakligen) textformat som läses på digital apparat (dator, smartphone, surfplatta, läsplatta)

E-ljudbok: En bok i (huvudsakligen) ljudformat som lyssnas på via digital apparat.

Digital bok: Samlingsbegrepp för e-böcker, e-ljudböcker och kombinationer av de två.

Surfplatta eller tablet: En dator med pekskärm och möjlighet till internetanslutning, avsedd för brett användningsområde som kan inkludera, men inte på något sätt är begränsad till, bokläsning; typexemplet är iPad.

Läsplatta: En apparat framtagen i princip utslutande för bokläsning, utan stort utbud av appar men i gengäld med en skärm och en batteritid avsedd för att vara optimal för läsning av e-böcker; typexemplet är Amazon Kindle.

Upphovsperson: Den som skapat ett verk – författare, illustratör, översättare etcetera.

Upphovsrättsinnehavare: Den som äger upphovsrätten (copyright) till ett verk. Ofta, men långtifrån alltid, identisk med upphovspersonen. Representeras i bokbranschen i regel av ett förlag.

Användare: Enskild användare av bibliotekets tjänster; låntagare.

Karens/Karenstid: Att vänta med att släppa en nyutkommen digital titel till bibliotek, så att dessa kan köpa in den först efter en viss tid (i regel 3-6 månader).

Backlist/long tail: Branschuttryck för böcker som inte längre tillhör de mest populära, men som fortfarande ges ut/lånas ut/läses i varierande grad. Lyfts ofta fram som extra betydelsefulla för digitala böcker, eftersom kostnaden att hålla en bok "i tryck" i digital form är försumbar jämfört med kostnaden att fortsätta trycka nya exemplar på papper eller CD.

Metadata: "Data om data", det vill säga i bokbranschen information om böcker som till exempel information om författaren, baksidestext, bokens titel, omslag och, inte minst, kataloginformation.

Källor och fotnoter

- ¹ Medieutredningen, sid 51, Regionbibliotek Stockholm 2022
- ² <https://svenskarnaochinternet.se/app/uploads/2021/09/internetstiftelsen-svenskarna-och-internet-2021.pdf>
- ³ <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/e-bocker-anses-for-dyra-i-stockholm-men-kostnadseffektiva-i-uppsala/>
- ⁴ Ett domstolsbeslut från EU-domstolen 2016, se <https://www.eifl.net/blogs/libraries-trio-european-court-rulings-gav-bibliotek-principiell-ratt-att-ko-pa-in-och-lana-ut-e-bocker-enligt-samma-princip-som-de-far-lana-ut-fysiska-bocker-under-forutsattning-att-de-sakerstaller-att-boken-ar-kopieringskyddad-och-enbart-kan-lanas-ut-till-en-lantagare-i-taget.-Mig-veterligen-har-detta-beslut-inte-omsatts-i-praktiken-av-manga-bibliotek,-eftersom-det-i-princip-kraver-att-varje-bibliotek-sjalva-satter-opp-en-e-boksserver-med-kopieringskydd-etc.>
- ⁵ För en mer ingående diskussion, se Jesper Kleins rapport Biblioteket i skyn (Kungliga biblioteket, 2019)
- ⁶ <http://www.dn.se/kultur-nojel/bocker/bokbranschen-tar-strid-om-e-bocker/>
- ⁷ I oktober 2013 gjorde Regionens chefer ett utspel i SvD som på flera sätt var mer nyanserat men ändå hade fokus på att det var för dyrt - <https://www.svd.se/a/eb57406e-aa62-32ae-972d-0390ab5a49d5/for-lagen-styr-lan-av-e-bocker>
Denna besvarades i Biblioteken måste göra sin hemläxa <https://www.svd.se/a/8324e093-6a5e-3820-bcca-c61958199e38/biblioteken-maste-gora-sin-hemla-xa>
- ⁸ <http://www.noll27.se/2014/01/e-bocker-och-bibliotek-efter-litteraturutredningen/>
- ⁹ <http://www.noll27.se/2014/04/ett-steg-mot-battre-digital-formedling/>
- ¹⁰ <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/allmant/natur-kultur-och-ski-provar-ny-e-boksmodell/>
- ¹¹ <https://www.mynewsdesk.com/se/malmo/news/nu-lanseras-biblix-ett-unikt-digitalt-bibliotek-foer-barn-166799>
- ¹² <https://sambruk.se/biblix-barnbiblioteksapp/>
- ¹³ <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksstatistik.html>
- ¹⁴ <https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2022/04/strategi-for-ett-starkt-biblioteksvasende-2022/05/>
- ¹⁵ Ett exempel på sådant samspel skulle t ex kunna vara en fördjupad analys av insatser som "Stockholm läser"-kampanjerna. I en intervju i Buktugg besvaras frågan:
"Vilken effekt får en utnämning för boken som väljs?
– Boken brukar vanligtvis vara topp tre mest utlånade boken i Stockholm under det året. Inom Stockholm läser anordnas varje år bokcirklar, författarsamtal och andra evenemang med anknytning till en utvald bok. Vi ser både ökad utlåning på biblioteken och även ökad försäljning av den nya pocketutgåvan, säger Elnaz Baghlanian."
<https://www.boktugg.se/2022/01/21/snart-presenteras-valet-av-stockholm-laser-boken-for-2022/>
- ¹⁶ <https://nollbok.wordpress.com/2015/12/17/digital-utlaning-pa-bibliotek-varlden-over/>
- ¹⁷ <https://goodereader.com/blog/e-book-news/these-are-the-terms-major-publishers-have-for-libraries-for-audiobooks-and-ebooks-in-2022>
- ¹⁸ <http://informationr.net/ir/24-3/paper838.html>
- ¹⁹ <http://informationr.net/ir/24-3/paper838.html>
- ²⁰ <https://smartbitchestrashybooks.com/2020/09/hold-on-ebooks-cost-how-much-the-inconvenient-truth-about-library-e-collections/>
- ²¹ <https://www.wgbh.org/news/local-news/2020/01/06/inside-the-e-book-war-waging-between-libraries-and-publishers>
- ²² <https://www.wgbh.org/news/local-news/2020/01/06/inside-the-e-book-war-waging-between-libraries-and-publishers>
- ²³ <https://www.wired.com/story/publishers-worry-ebooks-libraries-virtual-shelves/>
- ²⁴ <https://company.overdrive.com/2020/10/28/new-survey-highlights-increased-ebook-usage-and-value-amid-covid-19-80-of-administrators-tout-benefits-for-remote-learning/>
- ²⁵ <https://www.ala.org/news/sites/ala.org.news/files/content/state-of-americas-libraries-special-report-pandemic-year-two.pdf>
- ²⁶ <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/libraries/article/87458-wyden-eshoo-question-big-five-publishers-over-their-library-e-book-practices.html>
- ²⁷ <https://www.libraryjournal.com/story/nypl-launches-simple-app-integrating-access-to-multiple-ebook-vendors>
- ²⁸ <http://informationr.net/ir/24-3/paper838.html>, <http://informationr.net/ir/24-3/paper837.html>
- ²⁹ <https://www.cilip.org.uk/news/571553/Know-your-rights-the-key-to-eBook-access.htm>
- ³⁰ <https://www.theguardian.com/books/2020/may/20/print-and-digital-books-ebooks-charts>
- ³¹ <https://www.theguardian.com/books/2020/oct/23/library-ebook-lending-surges-as-uk-turns-to-fiction-during-lockdown>
- ³² <http://informationr.net/ir/24-3/paper838.html>
- ³³ <https://www.goethe.de/en/kull/bib/21613640.html>
- ³⁴ <https://www.ekz.de/news/run-auf-digitales-lesen-onleihe-boom-im-lockdown-2020-und-treibt-digitalisierung-voran-439>
- ³⁵ <https://publishingperspectives.com/2021/09/germany-first-half-in-2021-demand-for-ebooks-rises-covid-19/>
- ³⁶ <https://www.boersenverein.de/politik-recht/positionen/e-book-leihe/>
- ³⁷ <https://www.bibliotheksverband.de/e-books-bibliotheken>
- ³⁸ <https://www.initiative-fair-lesen.de/>
- ³⁹ <https://llyllands-posten.dk/kultur/ECE8309628/vi-kan-ikke-leve-med-statsligt-pirateri/>
- ⁴⁰ <https://digin.vtfk.no/mote-med-det-digitale-folkebibliotek/>
- ⁴¹ <https://centralbibliotek.dk/sites/default/files/media/Mikkel%20om%20eReolen.pdf>
- ⁴² <https://detdigitalefolkebibliotek.dk/>
- ⁴³ <https://digin.vtfk.no/mote-med-det-digitale-folkebibliotek/>
- ⁴⁴ https://www.biblioteken.fi/uutiset/aktuellt-i-biblioteksbranschen/utredningsarbetet-om-bibliotekens-projekt-om?language_content_entity=sv
- ⁴⁵ https://www.biblioteken.fi/uutiset/aktuellt-i-biblioteksbranschen/gemensamt-e-bibliotek-for-finland?language_content_entity=sv
- ⁴⁶ <http://www.kirjastot.fi/digimedianhanke>
- ⁴⁷ <https://svenska.yle.fi/artikel/2020/05/12/visionen-om-en-nationell-e-bibba-tar-form-stora-fragor-hur-ersatts-forfattare-for>
- ⁴⁸ <http://regionbiblioteket.se/publicerat/medieutredning-vid-regionbibliotek-stockholm/>, s 42
- ⁴⁹ <https://resources.overdrive.com/library/how-to-videos/marketplace/>
- ⁵⁰ Tommy Jansson och Linda Skårbratt, mail till förf
- ⁵¹ <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2021/05/sou-202144/>
- ⁵² <https://forlaggare.se/nyheter/annu-ett-rekordar-for-bokforsaljningen/>

Sammanfattning

Sedan utlåning av digitala böcker infördes på svenska bibliotek för 20 år sedan har mycket hänt, både för bibliotek, förlag och låntagare; vi har gått från PalmPilots till 5G-telefoner, från styckförsäljning av e-böcker till ljudboksabonnemang, från hemsnickrade hemsidor till appar.

Det har länge diskuterats hur biblioteken ska möta behovet av digitala böcker. Ofta lyfts det (trots att ljudböckerna utgör hälften av utlåningen) fram som om "e-boksfrågan" är något som måste "lösas". Det pratas om att "e-böcker är för dyra", ofta utan att frågan ställs – i förhållande till vad, för vilket syfte? Hur säkerställer vi att vi faktiskt får något för pengarna? Och hur bygger vi upp en lösning som är acceptabel för både bibliotek, låntagare och förlag?

Målsättningen med rapporten "Digitala böcker på bibliotek: Vadan, varför, varthän?" är att ge underlag till en upphandling av en digital boktjänst som tar hänsyn till bibliotekens och våra användares behov genom att:

- beskriva bakgrunden till den nuvarande situationen,
- beskriva de faktorer som gör detta till en komplex fråga,
- ge en översikt över de kravområden som måste tas hänsyn till för att kunna erbjuda en fungerande bibliotekstjänst,
- föreslå en ny modell för hur vi definierar kostnader för digitala böcker i biblioteksverksamhet och
- dra slutsatser om vad som krävs av en upphandling av digitala böcker för bibliotek.

Nuläge

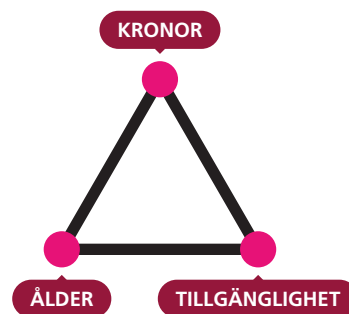
I många länder erbjuds digitala böcker för biblioteken som stycklicenser, tänkta att simulera hur tryckta exemplar fungerar, där biblioteken betalar i förskott för böckerna och sedan bara kan låna ut

dem till en låntagare i taget. I Sverige har vi i stället länge använt den så kallade accessmodellen, där bibliotek tar in böcker och sedan betalar per utlån. Detta gör att även de minsta biblioteken kan bygga upp en stor katalog och låter biblioteken använda digitala böcker för att avlasta fysisk utlåning. Det säkerställer också att bibliotek bara betalar för det de faktiskt lånat ut, men gör det också svårt att budgetera eftersom kostnaderna drivs av låntagarnas beslut.

Fram till 2013 rådde en enhetlig prisbild, som sedan dess har ändrats så att förlag kan sätta olika priser på böcker utifrån hur nya/efterfrågade de är, och bibliotek kan välja vilka böcker de vill ta in. 2018 försökte dåvarande SKL göra en upphandling, där resultatet tyvärr blev mindre lyckat eftersom den gav tillgång till ett mycket begränsat urval böcker.

Vad kostar digitala böcker?

Den stora frågan kommer alltid att vara: hur ska bibliotek få tillgång till de nyare, dyrare titlarna utan att budgeten spricker i alla sömmar? Ofta definieras kostnaden bara i rena kronor, som om det vore den enda variabeln. Jag menar att kostnaden för en digital produkt kan beskrivas i tre dimensioner:

- Kostnad i *kronor* – priset för böckerna, mängden arbete bibliotek behöver lägga på att ta in boken i sin katalog.
- Kostnad i *ålder* – hur gammal boken är, hur länge biblioteken behöver vänta på att få tillgång till den.

- Kostnad i *tillgänglighet* – hur många som kan låna boken samtidigt, hur många böcker varje låntagare kan låna, hur många titlar ett bibliotek kan ha i sitt sortiment.

Ju hårdare krav man ställer på en av dessa faktorer, desto mer kommer de andra två att drivas åt andra hållet. Detta är värt att hålla i minne när vi vill utforma nya avtal; om vi som i SKL-avtalet från 2018 kräver väldigt låga priser i kronor, kommer vi att betala ett högre pris genom att vi får vänta på boken.

Kravområden

Det viktigaste med en bibliotekstjänst för digitala böcker är att den behöver erbjuda biblioteket något de inte har utan den. Därför är det mycket viktigt att definiera kraven som biblioteken ställer på en sådan tjänst. Syftet här är inte att ställa specifika krav, utan att ringa in de områden som behöver kravställas för att få en tjänst värd pengarna. De kravområden vi i arbetsgruppen identifierat, och som rapporten går igenom i detalj, är som följer. Notera att de tre första är avtalsfrågor och de följande tre är i första hand tekniska frågor. De kräver alltså delvis olika strategier för att lösa.

Affärsmodell

Hur, och på vilka villkor, ska biblioteken betala för tjänsten? Den nuvarande accessmodellen har fler fördelar än nackdelar, men vi bör inte utesluta att kombinera den med till exempel stycklicenser för nyare/dyrare titlar eller böcker från andra språkområden.

Utbud

Hur definierar vi hur många, och vilka, medier som ska ingå i tjänsten? Det kan inte räknas enbart i antal, då kan kravet uppfyllas enbart med icke-copyrightade gratisböcker. Det måste finnas med ett tänk runt vilka titlar bibliotek behöver kunna erbjuda.

Prissättning

Hur ska priserna regleras inom tjänsten? Det har gjorts försök att lösa kostnadsfrågan genom att kräva enhetliga låga priser, med resultat att förlagen inte släpper populära titlar till biblioteken förrän efter lång tid, medan biblioteken betalar mer för äldre titlar.

Urval och friktion

Hur ska biblioteken göra urval av medier inom tjänsten, och hur ska de kontrollera sina kostnader? Detta är den kanske viktigaste tekniska frågan att lösa.

Data och statistik

Hur ska biblioteken kunna följa upp användandet av tjänsten? Om vi inte vet vad vi betalar för känns kostnaden alltid för hög; vi måste kunna veta vad vi får för pengarna.

Teknik

Vilka tekniska hjälpmedel kan användas för att göra tjänsten tillgänglig för användare? Och hur undviker vi att biblioteken blir en datakälla för privata företag?

Övrigt

Tillgänglighet, katalogposter, tredjepartstjänster, "smarta" lösningar med mera.

Andra slutsatser

- Avtalet ska inte vara friktionen. Precis som med tryckta medier måste olika bibliotek ha möjlighet att fatta sina egna mediebeslut och bestämma vad de vill lägga sina pengar på. De bör inte påtvingas en övre/undre kostnadsgräns.
- Dialog mellan biblioteks- och förlagsrepresentanter, som tar hänsyn till både små och stora aktörer, är viktig både under upphandling och under fortlöpande avtal, både för att säkerställa att det fungerar nu och att det fortsätter att fungera i framtiden.

- I den bästa av alla tänkbara världar skulle det finnas en nationell plattform som kunde hantera avtalsfrågor och skapa en teknisk infrastruktur där olika leverantörers utbud kan göras tillgängliga till biblioteken och deras låntagare genom gemensamma gränssnitt. Detta kräver dock en organisation (och en finansiering) som inte existerar i skrivande stund.
- Det är inte bibliotekens uppdrag att garantera alla läsare alla böcker utan väntetid, vare sig i den digitala eller fysiska världen. Biblioteken kommer aldrig att kunna dominera marknaden. Det har inte minst covid-19-pandemin visat; trots att många svenska kommuner höjt budgeten för digitala lån har de kommersiella abonnemangstjänsterna gått bättre än någonsin. Det vi kan göra är att bygga lösningar som låter biblioteken använda sina resurser på bättre sätt.
- Därför är verktyg för att hantera tjänsten, att anpassa den till bibliotekens behov och önskemål och budgetar, av yttersta vikt. Detta inkluderar bland annat lättanvända men komplexa invalsverktyg, finkornigare budget kontroll, bättre statistik etcetera, som låter de individuella biblioteken faktiskt arbeta med sina medier. Det inkluderar även verktyg för förlagen så att de har möjlighet att arbeta aktivt med sina priser.
- Biblioteken är en pålitlig partner för förlagen. Biblioteken är villiga att pröva nya lösningar, som alltid betalar för sig, som bidrar till att skapa nya läsare både av digitala böcker och i allmänhet, som genom sin blotta existens som läsfrämjande organisationer marknadsför de produkter både små och stora förlag vill sälja.
- Biblioteken måste ha möjlighet att agera som bibliotek. Inte som skattefinansierade gratistjänster, utan kunna arbeta med att utforma egna arbetssätt för inval, lyfta fram medier, jobba läsfrämjande, nå och bli nådda av sina låntagare. Ingen kan bibliotek bättre än biblioteken och dess användare; det är biblioteksmedarbetarnas kunskaper som måste få styra hur vi utformar tjänsterna – men det kräver också att vi vet vad vi vill ha, och vad vi ska ha det till.

